

ALMÁSI TIBOR*

Köcski Sándor királyi országbíró működésének okleveles adatai (1324–1328)

Az erdélyi szász lázadás letörésére 1324 nyarán indított királyi hadjárat során betegségnek esett, majd rövid idő múlva elhunyt az I. Károly király országgyesítő harcai idején a királyi bíraskodás rendjét és szervezetét szilárd alapokra helyező Hermán nembéli Lampert királyi országbíró.¹ Pótlására a megfelelő személy megtalálása nem ígérkezett könnyű feladatnak az uralkodó számára. A királyság egységes irányító hatalom alá vonásáért folytatott fegyveres harcok éppen csak hogy lezárultak, de a belső viszonyok törékenysége – amint azt az erdélyi zendülés példája is jól mutatja – még kézzelfogható tapasztalat volt. Miközben a királynak folyamatosan számolnia kellett az ország legkülönbözőbb pontjain fejét felütő ellenállással, szembeszegülésekkel és lázongásokkal, ezalatt úgy kellett megújítania a királyságot irányító vezető garnitúrát, hogy annak első soraiban mellőzni volt kénytelen a tekintéllyel és irányító tapasztalattal rendelkező tradicionális világi arisztokrácia tagjait, hiszen a megelőző közel fél évszázadban elsőrendűen e személyi kör viselte a felelősséget az ország széttagozódásához vezető fejleményekért. Az 1310-es évek elejéig Károly ugyan kísérletezett a *modus vivendi* megtalálásával az oligarchiát adó régi elittel, de az 1312. évi rozgonyi csata már annak volt egyértelmű jelzése, hogy az alkudozások időszaka véget ért, s a fegyverek erejére alapozott rendteremtés alapvetően a régi világ nagyjainak hatalomból való eltávolítását tekinti céljának.² A király környeze-

---

* SZTE Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet, Történelmi Segédtudományok Tanszék

¹ Jelen tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Államtudományi Műhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem együttműködésével készült. Lampert országbíró működésének legutóbbi összefoglalását ld. ALMÁSI TIBOR: *Hermán nembéli Lampert királyi országbíró működésének okleveles adatai*. In: Acta Universitatis Szegediensis. FORVM. Acta Juridica et Politica. 7. (2017) 1. szám. 5–29. pp.

² A korszak történetének összefoglaló áttekintését ld. BERTÉNYI IVÁN: *A tizennegyedik század története*. Budapest, 2000. 25–44. pp.; ENGEL PÁL – KRISTÓ GYULA – KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, 2002. 27–41. pp. (Osiris tankönyvek), a vonatkozó rész Kristó Gyula munkája); CSUKOVITS ENIKŐ: *Az Anjouk Magyarországon. I. rész: I. Károly és uralkodása (1301–1342)* Budapest, 2012. 70–85. pp. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések / Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes). Az ország egyesítéséért folytatott küzdelem katonai történéseit részletező alapvető feldolgozások: ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése. I. Károly király küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. Századok 122. (1988) 89–146. pp.; KRISTÓ GYULA: *I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323)*. Századok 137. (2003) 297–347. pp. A királyi személyzeti politika alakulásával kapcsolatban a kezdeti szakaszra nézve ld. KRISTÓ

tében fokozatosan kirajzolódott egy új személyi bázis, amelynek magvát olyan elkötelezett szolgálattevő nemesek alkották, akik korábban nem számítottak a világi arisztokrácia első vonalába, ám jó időben – vagy már a kezdet-kezdetén, vagy az elhatalmasodó belháborúk kiélezett szakaszaiban, pillanataiban – csatlakoztak a király táborához. A váltás ideje, kitartásuk állhatossága, a kipróbált hűség, a teljesített szolgálatok értéke, illetve a vállalt áldozatok nagysága voltak azok a legfőbb tényezők, amelyek alapvető befolyást gyakoroltak a királyi környezetben befutható pálya lehetőségeire. Lampert országbíró is ilyen háttérrel indulva emelkedett főemberré, ám abban, hogy egy évtizeden át királyi országbíróként ténykedhessen, megbízható hűsége mellett nyilvánvalóan alkalmasságára, képességeire és jó személyes adottságokra is szükség volt, amivel kapcsolatban viszont a király inkább csak a tisztségben kifejtett működése során, menet közben szerezhetett megnyugtató tapasztalatokat. Mivel Lampert országbíró a hivatala felvételekor jellemző törekény és bizonytalan állapotokhoz képest határozott eredményeket ért el a királyi jogszolgáltatás szervezeti stabilitása megerősítésében, valamint működési gyakorlatának egységesebbé és következetesebbé tételében, azáltal, hogy a jogrend érzékelhető megszilárdulása alapvetően befolyásolta az új rend iránti közbizalmat, nagyban hozzájárult a fegyverrel egyesített ország konszolidálásának megalapozásához. Éppen emiatt érdemelt különleges figyelmet a király részéről, hogy kit állít Lampert mester helyére annak megüresedett tisztségében. A hivatalba lépő új országbíróval szemben egyszerre volt elvárás az őt tisztségbe emelő uralkodó iránti megingathatatlan hűség, illetve a királyi jogszolgáltatás zökkenőmentes továbbműködtetése a Lampert mester teremtette alapokon.

Károly király választása bizonyára meglepetést keltett a kortársakban, mert a királyi jogszolgáltatás irányító tisztét egy rangosnak nem mondható, szerényebb háttérrel rendelkező, s a figyelmet magára a megelőző években leginkább hadi érdemekkel felkeltő férfiúra, a Vasvár megye keleti részén elhelyezkedő Köcsk faluból származó Sándor mesterre bízta, akiről az utókor Köcski Sándor néven szokott említést tenni. Hivatalát ismereteink szerint 1324 szeptemberének, októberének fordulóján foglalhatta el.³ Első országbírói említése 1324. október 3-án kelt királyi privilégium méltóságnévsorában fordul elő, amely időpontot követően neve mindig országbíróként szerepel az iratokban.⁴ Mivel pályájára, s mindössze három és fél évet kitevő hivatali működésére viszonylag gazdag okleveles emléktanyag maradt fenn,⁵ e helyzet kedvező lehetőséget kínál a vele kapcsolatban összegyűjtött iratanyagból felállított adatbázis alapján összefoglalni a személyére és karrierjére, illetve bírói gyakorlatára vonatkozó ismereteket.⁶

GYULA: *I. Károly király főúri elitje (1301–1309)*. Századok 133. (1999) 41–62. pp., a későbbi időszakra vonatkozólag ENGEL PÁL – KRISTÓ GYULA – KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország története* i. m. 51–55. pp.

³ PITI FERENC: *Okleveles adatok az 1324. évi országbíróváltás történetéhez*. Fons 5. (1997) 243–250. pp.

⁴ Uo., mint előző; 249. p., 31–32. számú jegyzetek.

⁵ A 14. századi teljes oklevélhagyatékot feldolgozó Anjou-kori oklevéltár lapjain Köcski Sándornak közel 300 okleveles említése lelhető fel. A neve alatt kiadóként regisztrált oklevelek száma pedig 141 darab. V. ö. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXXIV. (1335–1350), XXXVII–XXXVIII. (1353–1354), XL. (1356), XLII. (1358), XLVI–XLVII. (1362–1363). Főszerk.: Kristó Gyula – Almási Tibor. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, Géczi Lajos, B. Halász Éva, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Papp Róbert, Piti Ferenc, Rábai Krisztina, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Budapest–Szeged, 1990–2018– (a továbbiakban: Anjou-oklt.)

⁶ Köcski Sándorral kapcsolatban a történeti szakirodalom első áttekintő feldolgozását a 19. század végén készítette el a korszak neves Anjou-kor kutatója, Pór Antal; ld. PÓR ANTAL: *Köcski Sándor*. Századok 22.

Noha Köcski Sándor származását illetően nem számított különösebben előkelőnek, a Héder nemzetség, amellyel családját a történeti irodalom – ugyan bizonytalan alapokon – rendre összefüggésbe hozza, a 13–14. század fordulóján, majd pedig a későbbi évszázadokban az ország előkelőségeinek első soraiba tartozott. E nemzetség – Kézai krónikája és a tudósításával összhangban lévő más történeti adatok szerint – a 12. század közepén, II. Géza (1142–1162) országlása idején telepedett meg az országban, amikor a Graztól délre eső Vildon városból egy testvérpár, Volfer és Héder 40 páncélos katonával együtt hazánkba költözött.⁷ Volfer megkapta a királytól Vasvár megyében Németújvárt – a mai ausztriai Güssinget –, Héder pedig Győr megyében Hédervárát. A tőlük eredő családok közül a legnevesebbek a nádorokat és más bárói rangú tisztségviselőket adó Németújvári vagy más néven Kőszegi, illetve a Hédervári családok. A neves genealógus középkorkutató, Karácsonyi János úgy vélte, hogy a nemzetség harmadik ágát a Köcski ág adta, ahová Sándor országbíró is tartozott, ám az ág kapcsolódását a másik két ághoz, illetve viszonyulását a kiindulást jelentő testvérpárhoz, nem tartotta felderíthetőnek.⁸ Ezzel összefüggésben annyit jegyzett meg, hogy a 13. század közepére az ágak teljesen szétváltak, és már nemegyszer egymás ellen harcoltak. Voltaképpen két megfontolás áll Köcski Sándor családjának a Héder nemzetséghez kötéséhez, nevezetesen egymáshoz közeli címerképek használata, illetve azonos táji birtoklásuk. A Karácsonyi János megállapításaira építő későbbi megnyilatkozások azon az alapon, hogy a birtokok lokalizációja közelebbi kapcsolatot sejtet a Németújváriakkal, mint a Héderváriakkal, inkább az előzőekből való kiágazást valószínűsítene a Köcskiek esetében.

Más oldalról ugyanakkor olyan szakirodalmi megállapítások is akadnak, amelyek szerint Köcski Sándor felmenői a vasvári vár kötelékébe tartozó, Köcsk faluban élő katonák soraiban kereshetők.⁹ Ezeket „a szent király jobbágysági fiainak” mondták, s Kun László király 1273-ban kivéve a vasvári ispán rendelkezéséből a királyi szerviensek közé helyezte át őket.¹⁰ Noha az országbíró apja, akit szintén Sándornak neveztek, nincs említve a jelzett iratban felsorolt 32 várjobbágy között, mégsem tűnik teljesen alaptalannak

(1988) 785–797. pp. Ugyancsak áttekintést ad róla BERTÉNYI IVÁN: *Az országbírói intézmény története a XIV. században*. Budapest, 1976. 67–72. pp.; legújabban pedig TÓTH ILDIKÓ: *Adalékok Köcski Sándor országbírói működéséhez*. In: *Medievisztikai tanulmányok. A IV. Medievisztikai PhD-konferencia* (Szeged, 2005. június 9–10.) előadásai. Szerk. Marton Szabolcs – Teiszler Éva. Szeged, 2005. 185–102. pp.

⁷ Simonis de Keza Gesta Hungarorum. Caput 80.: „*Postea Wolfer cum Hedrico fratre suo de Vildonia cum XL militibus phaleratis. Huic datur mons Kyscen pro descensu, in quo castrum fieri facit ligneum, tandem et caenobium monachorum, in quo post mortem sepelitur. Ex isto namque Hedrici [scilicet Hung: Héder] origo esse habet.*” In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praeiit Emericus Szentpétery. I–II. Budapestini, 1937–1938., I. 189. p.* (Reprintje: Budapest, 1999.) (Kézai Simon krónikájának szövegkiadását Domanovszky Sándor gondozta).

⁸ KARÁCSONYI JÁNOS: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III.* Budapest, 1900–1901.; II. 144–164. pp., különösen 145., 162. pp. [Egykötetes reprintjében: – Budapest, 1995. – 597–617. pp., különösen 598., 615. pp.]

⁹ E felvetés már Pór Antalnál előfordul; ld. PÓR ANTAL: *Köcski Sándor* i. m. 786–787. pp., majd később BERTÉNYI IVÁN: *Az országbírói intézmény* i. m. 67. p., ill. ENGEL PÁL – KRISTÓ GYULA – KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország története* i. m. 53. p. ugyancsak számol a származás ezen lehetőségével.

¹⁰ 1273. máj. 27.: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. II./2–3. (1272–1290).* Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Borsa Iván. Budapest, 1961. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 2370. szám. A „szent király jobbágysági fia” fogalom értelmezésével kapcsolatban ld. ZSOLDOS ATTILA: *A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyok történetéből.* Budapest, 1999. 29–44. pp. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 26.)

ez a megközelítés. Leginkább az szól mellette, hogy a későbbi országbíróra vonatkozólag még a felemelkedése előtti időkből, azaz a 14. század első két évtizedéből fennmaradt adatok pontosan ebben a közegeben mutatják őt, és jelölik ki családja társadalmi helyzetét. Jogügyleteiből kikövetkeztethető rokonsági, illetve társadalmi kapcsolatai nagyrészt olyan birtokosokhoz fűzik, akik térségük lokális közegeiben döntően az 1270-es évek elejére eső kiváltságolásoknak köszönhetően szilárdították meg pozícióikat, és váltak a következő évtizedekben a térség helyi társadalmának mérték- és hangadó nemeseivé.¹¹ Így egyáltalán nem tűnik a valóságtól teljesen elrugaszkodó elképzelésnek, ha Köcski Sándor családjának gyökereit is ebben a várjobbágyi állapotból kiemelkedő, módosabb helyi birtokosi közegeben keressük. Ott már inkább feszülő ellentmondás vetül elénk, hogy mindez hogyan egyeztethető össze a Héder nemzetségből való származással. Egy-másfél évszázad fejleményeként igencsak túlzottnak tetszik az ágak helyzetében, rangjában mutatkozó távolság. A kérdésben megoldást keresve lényeges annak leszögezése, hogy Köcski Sándor – ugyanúgy, mint hivatali elődje, Lampert mester a Hermán nemzetség nevét –, egyetlen egyszer sem tüntette fel neve mellett a Héder nemzetségnevet, és ezt más iratkibocsátók sem teszik meg, amikor róla ejtenek szót. A közelmúlt legteljesebb genealógiai adatbázisát elkészítő Engel Pál mindezek nyomán teljesen szakított azzal a megállapítással, hogy a Köcski családot a Héder nemzetség egyik ágaként tüntesse fel.¹² Véleménye szerint a címerhasználatot ez esetben nem rokoni kapcsolat fennállásaként kell értelmeznünk, hanem arról van inkább szó, hogy az oligarcha Kőszegiek önálló tartományának felszámolásában meghatározó érdemeket szerző Sándor országbíró a felülkerekedés jeleként vette át a megsemmisített ellenfél címereleleit,¹³ tehát a három cölöppel tagolt háromszög alakú pajzsot, amely a Héder nemzetség esetében vörös alapot és ezüst cölöpszínt mutatott. Sándor országbíró pecsétjében a címer – akárcsak a Héder nembeli családok korabeli címerei – nélkülözik a pajzsfőre helyezett sisakot és sisakdíszit, a pajzs tetején balra futó nyúlt testű kutyaalak látható.¹⁴ A címer körirata: + S[igillum]CO[mit]IS ALEXANDRI IUDICIS CUR[ie] DOMINI REGIS.¹⁵ Mindezek alapján erősen kérdéses, hogy Köcski Sándor országbíró valójában tényleg a Héder nemzetségből származott.

¹¹ Vasvár megyében IV. László király idejéből több hasonló szerviessé emelésről, illetve nemesítésről maradt fenn híradás. V. ö.: 1271: Reg. Arp. II. Szerk. Szentpétery Imre. Budapest, 1943., 2098. szám. és ugyanerről II./2–3. (1272–1290) 2374. szám; 1272: Reg. Arp. II. 2159. szám; 1273: Reg. Arp. II./2–3. (1272–1290) 2383. szám, valamint uo., 2385. szám, továbbá uo., 2395. szám; végezetül 1281: uo. 3093. szám.

¹² ENGEL PÁL: *Magyar középkori adattár. 1. Magyarország világi archontológiája. 2. Középkori magyar genealógia.* PC CD-ROM. Budapest, 2001. (Arcanum Digitéka). Héder nem, 1–5. tábla.

¹³ Uo., mint előző; Köcski [család]. Engel Pálnak a leszármazási táblát indító, ismeretlen nevű „N.”-hez fűzött megjegyzése: „Semmi nyoma, hogy a Héder nem tagja volt. Annak címerét bizonyára csak legyőzője, Sándor országbíró vette fel.”

¹⁴ A Héder nemzetség által használt pecsétképek jól tanulmányozható rajzolatait ld. CSOMA JÓZSEF: *Magyar nemzetségi címerek.* Budapest, 1904. 90–95. pp. Héder nemzetség, 4 db. ábra. [Reprint kiadás: Csoma munkája KARÁCSONYI JÁNOS: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* I–III. Budapest, 1900–1901. művének a Nap Kiadó által közzétett – Budapest, 1995. – egyikötetes változatában kapott kapcsolódó munkaként helyet, az oldalszámok ebben: 1232–1237. pp.]

¹⁵ Köcski Sándor királyi országbíró jól tanulmányozható, viszonylag kevésbé kopott pecsétjének képét ld. az általa 1327. május 11-én kiadott, bizonyos Pozsony megyei birtokok hovatartozása kapcsán Szentgyörgyi Ábrahám fia: Péter és Sebes mesterek javára döntő ítéletlevelén. Magyar Nemzeti Levéltár. Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban MNL. DL) 2346.; régi jelzete: Magyar Kamara Archívuma. Neo-regestrata acta (a továbbiakban: MKA. NRA.) 325. 24.; kiadatlan oklevél; regesztája: Anjou-oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 101. p. (209. szám.) Az iraton vörös-zöld sodraton függ az ép, háromszögletű pajzs alakú, természetes színű pecsét.

A Köcski Sándorra vonatkozható legkorábbi okleveles adatok elsősorban családi kötődéseire, és kiinduló birtoktulajdonaira vetnek fényt. Az 1310-es évek utolsó éveiiig semmi jele nem látszik, hogy Sándor karrierlehetőségei túllépnének a Vasvár megye apró falvaiban élő birtokos nemeselek előtt rendelkezésre álló kilátásokon. Van némi vagyona és még nevének valamilyen respektje is, ő pedig a lehetőségek kihasználásával birtokszerzeményekkel, cserékkel ügyesen gyarapítja földjait és helyi befolyását. Törekvései szemmel láthatóan elsősorban arra irányulnak, hogy a megyében néhány kilométert kitevő hatókörökön belül minél több és nagyobb birtoktömböket mondhasson a magáénak.

1309-ben a vasvári káptalan privilegialis oklevelében kerül elő neve először egy birtokvételi ügyben.¹⁶ Hetyesomlyói Imre fiaitól, Istvántól és Mihálytól 32 márka ellenében megvásárolja azok hetyesomlyói, hetyei és peresztegaljai birtokrészeit. A mai Kissomlyóval, Egyházashetyével és Hosszúpereszteggel azonosítható Vasvár megyei birtokterületek mindössze néhány kilométerrel délre fekszenek Köcsktől, a Sándornak ott-hont adó – a mai Sárvarhoz és Celldömölkhez közel fekvő – településtől.¹⁷ Az okirat Sándort *comes*nek tünteti fel, amit a régebbi történeti irodalom jobbra grófként, a mai pedig ispánként szokott visszaadni. A jelentést illetően a korabeli gyakorlat kettőséget mutat e szó használatában, mert természetszerű előfordulása az irányító, igazgatási feladatkört ellátó vezető tisztségviselő *comes* címmel illetése, ugyanakkor minden hivatali funkciótól függetlenül a maga környezetében kiemelkedő, rangosnak tartott személyeket is e megjelöléssel szokás kitüntetni. Hasonló megtisztelő jelleggel fűzték nevekhez a *magister* ('mester') szót is, ám az kiindulásában a *comes*hez képest alacsonyabb szintre vagy presztízsré utalt. Egy-egy ilyen megjelölés erősen személyhez tapadt, mert például az előző királyi országbírót úgyyszólván mindig Lampert mesterként említették, még olyankor is, amikor már csaknem egy évtizede országnagy volt a legfőbb bírói fórum élén, és ráadásul több megyét irányító ispánként is *comes* címmel volt illethető. Köcski Sándort mindenesetre a maga környezetében már felemelkedése előtt *comes* megjelöléssel tüntette ki, amely rá nézve egész pályafutása során – kivételt is alig ismerve – érvényben maradt.

Míg ezen első oklevélből apja nevét is megismerjük, akiről a Sándor névemlétesen kívül mást nem is igen tudunk, a következő iratból az anyai ágra nézve nyílnak meg értesülések számunkra.¹⁸ 1312-ben Sándor *comes* a vasvári káptalan előtt megkapja a Káld falubeli Marcell fiaitól: Miklóstól és Imrétől Sár birtokot nagyanyjának, Dominikának a hozományára, illetve az anyját, Venist illető leánynegyed címén, illetve a Sándortól kapott 48 márka ellenében, amely összeg odaadása révén Sándor tehermentesítette Marcell fiait az azok anyja, Bunguch után követelt hozomány kiadásának, továbbá a leánytestvéreik férjei által elvárt leánynegyed teljesítésének kötelezettsége alól. A szóban forgó birtokot eredetileg Moym fia Mihály vásárolta 56 ezüstmárkáért a győri káptalan oklevele révén

¹⁶ 1309.: MNL. Vasvár Megyei Levéltár 781. Vegyes letétek. [Magyar Nemzeti Levéltár. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: = MNL. DF) 262 288.]; kiadatlan oklevél; regesztája: Anjou-oklt. II. Szerk. Kristó Gyula. 355–356. pp. (810. szám).

¹⁷ Köcsk a mai Vas megye keleti, Veszprém megyével határos részén elhelyezkedő település, amely voltaképpen két korábbi – Kis- és Nagyköcsk névvel jelölt – apró falu 1937-ben történt egyesüléséből jött létre.

¹⁸ 1312.: MNL. DL 91 170., régi jelzete: Festetics család levéltára, Vas 8.; kiadása: Anjou-kori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk. Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I–VII. (1301–1359). (Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály: Okmánytárak.) Budapest, 1878–1920. (a továbbiakban: AO.), I. 281–282. pp. (258. szám); regesztája: Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 193–194. pp. (430. szám).

Buza fia Buzától, valamint Itemér fia Itemértől, ám Mihály egykor Dominika hozománya, és annak leánya, Venis leánynegyede gyanánt, továbbá 48 márka megfizetése fejében Marcell kezére juttatta Sárt. Sándor anyja tehát származását illetően Káld falubeli rokon-sághoz kötődött, s Köcski Sándor e rokonaitól szerzi meg magának a lányoknak kiadandó negyedrészt. Marcell valószínűleg anyai nagybátyja volt Sándor *comes*nek, az ügyletben partnerséget vállaló Miklós és Imre pedig unokatestvérei. Mindezzel kapcsolatban 1313-ban kelt vasvári káptalani oklevelekből az derül még ki a Sándor *comes*nek átengedett ugyanezen földdarabról, hogy Sándor és Marcellus fiai hosszasan pereskedtek egymással a nevezett részért, és végül kiegyezésük vezetett a birtokátadáshoz.¹⁹ Sár az említett Mihálytól, annak halálával került Marcellhoz, és a Sándornak átadott birtoktest az egész földnek egyharmada, a másik 2 rész pedig Marcell fiainál maradt.

Hogy Sándor *comes* az érintett vidéken tartós birtokosi pozíciók kialakítására törekedett, ezt egy következő évi, összetett lépéseket mutató birtokügylete mutatja. Először megvásárolta a közeli Gersén birtokos András fia Lászlótól egy sári birtokrészt, majd azt egy szántó és kaszálórész kivételével elcserélte a Sár birtokban részekkel rendelkezők olyan földjeire, amelyek Sándor *comes*nek a szomszédosan elhelyezkedő Mihályföldre birtokának szomszédságában terültek el. A vasvári káptalan vonatkozó oklevele határleírás is ad Sándor szerzeményéről.²⁰ Mindennek azért van jelentősége, mert adatai segítenek az egyébként nem egykönnyen azonosítható Sár birtok²¹ mai elhelyezkedésének meghatározásában, egyszersmind pedig Sándor *comes* ezen időszakbeli uradalomépítésének lokalizálásában. Mivel a szóban forgó irat földrajzi névemlítése a mai Dél-Vas megye részén keresendők (Gersekarát, Telekes, Körmend, Petőmihályfa), az érintett terület a Sárvíz patak folyásának vidékére tehető a mai Győrvár településtől nyugati irányban.

Ugyanezen birtokkal kapcsolatban 14 év elmúltával további rokonokra történik utalás, amikor 1326-ban a győri káptalan ad ki oklevelet Sár birtok újabb átruházásáról.²² Az iratból megtudjuk, hogy Miklós győri püspök, János vasvári prépost és más győri káptalanok a királyi udvarból visszatérve a káptalan előtt olyan beszámolókat tettek, miszerint amikor a királynál egyházi ügyekben eljárak, ott Köcski Sándor országbíró bejelentéssel és kéréssel fordult hozzájuk. Sár birtokát, amelyet egykor anyja, Venis leánynegyede, illetve nagyanyja, Dominika hitbére címén, illetve 48 márka megfizetésével a vasvári káptalan privilegialis oklevele révén megszerzett magának, most fia, György beleegyezésével odaadományozta rokonainak, Sár falubeli Ehellős fiainak: Miklósnak és Mihálynak, és már

¹⁹ 1313. május 5. és 1313. május 21.: MNL. DL 91 172., régi jelzete: Festetics család levéltára, Vas. 9.; kiadása: AO. I. 294–295. pp. (269. szám); regesztája: Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 228–229. pp. (507. szám) és 232. p. (516. szám).

²⁰ 1314. augusztus 12.: MNL. DL 91 181., régi jelzete: Festetics család levéltára, Vas 12.; kiadása: AO. I. 360–361. pp. (327. szám); regesztája: Anjou-oklt. III. Szerk. Kristó Gyula. 363–364. pp. 820–822. számok).

²¹ Csánki Dezsőnek, a XIV–XV. századbéli történeti földrajzi adatok feldolgozását illetően meghatározó jelentőségű munkájában – v. ö. CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I – V. Budapest, 1890–1913. [a Trencsén megye feldolgozását adó IV. kötetet Csánki munkáját folytatva FEKETE NAGY ANTAL készítette el, Budapest, 1941. (a továbbiakban: FEKETE NAGY ANTAL: *Trencsén*)] (Az 5. kötet reprintje: Budapest, 1985.), II. Vasvármegye, Sár 791. p. – a tudós szerző a számos lehetőség felsorolása mellett nem foglal egyértelműen állást Sár birtok lokalizálásával kapcsolatban.

²² 1326. szeptember 17.: MNL. DL 91 212. (Festetics család levéltára, Vas 15.); kiadása: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Hrsg. Hans Wagner – Irmtraut Lindeck-Pozza. I–V. Graz–Köln–Wien, 1955–1999. (a továbbiakban: Bgl.) III. 222–223. pp. (409. szám); regesztája: Anjou-oklt. X. Szerk. Blazovich László – Géczi Lajos. 238–239. pp. (383. szám).

az említett, eddigi birtokjogát igazoló privilégiumot is kezükre adta. Hozzáfűzte, hogy mert az ország és a király ügyeinek intézése meggátolja, hogy személyesen a győri káptalan elé járuljon adománylevél kiállítására végett, ezért az udvarban megjelent győri egyházi vezetőktől kérte, hogy Sár átadásáról e nyilatkozata alapján állítsanak ki privilégiumot Miklós és Mihály részére. A káptalan teljesítette az országbíró kérését, mindazonáltal szűk másfél hónap múlva ő maga is privilegiális oklevelet adott ki ezen adományáról.²³ A rokonként említett Sári Ehellős és fiai a korszak számos Vasvár megye dolgait érintő iratában előfordulnak, s mert nevük mellett olykor az Árokközi, Sármelléki, Mihályfalvi névkiegészítések szerepelnek,²⁴ e körülmény megerősíti, hogy Köcski Sándor korai birtokgyarapítása egyik részében a mai Gersekarát és Győrvár közé eső térségre, a Sárvíz mellékére, Petőmihályfa, Andrásfa, Hegyhátszentpéter falvak környékére összpontosult.

Mindezek mellett korai szórvány adatok arról is maradtak, hogy Köcsk közelében ugyancsak előfordultak további birtokszerzeményei, így 1313-ban a vasvári káptalan iratának tanúsága szerint tulajdon földjének szomszédságában 45 holdat vásárolt 5 márka széles dénárért Herbrendus fiaitól a Pereszteg folyóig kiterjedően a mai Hosszúpereszteg falu vidékén.²⁵ Zálogügylet kapcsán jutott kezére Köcsk szomszédságában Somlyó birtok egy része, amikor is 1318-ban *Heydrich* (Héder ?) nembeli Jakab fia Lőrincztől vette magához 3 évre a Sumolo néven említett – bizonyosan a mai Kissomlyó falu határában elhelyezkedő – föld egy részét.²⁶ Ezen ingatlanügylet idejére ugyanakkor Sándor *comes* már megnövekedett rangot képviselt, minthogy a győri káptalannak a zálog kapcsán kiállított oklevele pannonhalmi várnagyként tesz róla említést, ezzel pedig messze fölébe emelkedett a vasi vidék nemességére és korábban rá is jellemző életviteli szintnek.

A pannonhalmiak vagy más néven szentmártoniak nevezett vár eredetileg a pannonhalmi apátság birtokában volt, ám a Dunántúl térségében tartományuraságot teremtő Kőszegiek az erősséget hatalmuk alá vonták, és csaknem másfél évtizedig kezükben tartották.²⁷ Az országegyesítő harcok fejleményeként valószínűleg 1317-ben királyi kézre került,²⁸ s minden bizonnyal ennek nyomán királyi kegyből emelkedett Köcski Sándor a vár irányításának feladatát ellátó tisztségbe. Kinevezése komoly fordulatot hozott életében, mert az előző másfél évtizedben Vasvár megyei nemesként csak úgy boldogulhatott, ha elfogadta a Héder nembeli Németújvári vagy más néven Kőszegi család helyi főhatalmát. Meglehet, hogy látványos szolgálattételekkel nem kompromittálta különösebben magát a Kőszegiek oldalán, ám meg kellett tanulnia együtt élni a helyzettel, más különben

²³ 1326. november 4.: MNL. DL 91 216. (Festetics család levéltára, Vas 15. A.); kiadása Bgl. III. 225–226. pp. (41. szám); regesztája: Anjou-oklt. X. Szerk. Blazovich László – Géczi Lajos. 269–270. pp. (445. szám).

²⁴ Tanulságos e téren a vasvári káptalan 1327. július 1-jei oklevele, amelyben mint Sár és Mihályfalva birtokokon érdekeltségekkel rendelkezők bukkannak fel Ehellősnek Árokközieteként említett fiai – ld. Anjou. oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 166. p. (349. szám) –, illetve a következő évből több, március 6-án kelt vasvári káptalani okmány Sármellékiekként emlékezik meg róluk; ld. Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 62–64. pp. (109., 111–113. számok).

²⁵ 1313.: MNL. DL 41 094. [a vasvári káptalan 1348. november 25-i átírása saját iratáról]; régi jelzete: Múzeumi törzsanyag; kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. 1829–1844. (a továbbiakban: FEJÉR, GEORGIUS: CD.) VIII. 6. Buda, 1837. 25–26. pp. (29. szám).

²⁶ 1319. február 2.: MNL. DL 68 194., régi jelzete: Kisfaludy család idősebb ágának levéltára 10.; kiadatlan; regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 383. p. (383. szám).

²⁷ ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Budapest, 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) (a továbbiakban: ENGEL: *Archontológia*) I. 427–428. pp.

²⁸ ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése* i. m. 121. p.

otthoni életközege nem kínálhatott számára semmilyen esélyeket a gyarapodásra. Ennek megfelelően a volt nádor és bán, Kőszegi Iván unokájának, Gergely fia Andrásnak a kíséretébe szegődött, aki testvérével, Miklóssal együtt tartották kezükön a pannonhalmi várat. Miklós és András látszatra meghódoltak ugyan a király előtt – Miklós 1314-ben bekövetkezett haláláig tárnokmester volt, András pedig 1314–1317 között zalai ispán –, de hűségük, kivált Andrásé, ingatagnak bizonyult. 1316-ban a király ellen fordult, ám a következő évi dunántúli harcokban végül újra hódolni kényszerült. Feltehető, hogy Sándor 1316-ban szakíthatott Andrással, s állt végleg a király hűségére, s meglehet, hogy a pannonhalmi vár 1317-évi királyi kézre kerülésében is szerepet játszhatott. Annak feltevése sem nélkülöz teljesen minden alapot, hogy Sándor már Kőszegi András számára is a pannonhalmi várral összefüggésben teljesíthetett valamiféle szolgálatot, s a királyhoz csatlakozva ebből eredően lett királyi várnagya a szentmártoni erősségnek.

Mindenesetre a királyi szolgálatvállalás azonnal új dimenziókat nyitott Sándor *comes* életében. Lépésével a királyi hatalom letéteményesévé vált tisztségében, s új helyzete rögtön élesen és határozottan szembe állította a térség korábbi meghatározó oligarcháinak hatalmával. Nyílt ellenségükként bosszútól fűtött állandó veszély fenyegette szűkebb otthonának javait, jószágait, családját és rokonságát, így elsőrendű érdekek fűzték a királyi hatalom térségi befolyásának megerősödéséhez, a hatalmi konszolidáció eredményességéhez, nemkülönbön pedig a Kőszegiek uralmának végső felszámolásához. Más oldalról viszont a királyi szolgálat új magasságok felé nyitott számára utat, hű köteleességteljesítésének érdemei révén messze hatékonyabban gyarapíthatta javait és növelhette befolyását, illetve rangban is sokkal magasabbra emelkedhetett, mint amit addigi élete kínált beágyazódva a szűkebb Vasvár megyei nemesi társadalomba.

A királyi táborához csatlakozásával Sándor *comes* életútjának feltárása tekintetében is alapvetően módosulnak a történeti vizsgálódás lehetőségei. Míg korábban szörványos jogeseteket dokumentáló iratokból lehetett csak életviszonyaira nézve korlátozott érvényű következtetéseket levonni, az 1310-es évek végétől viszont olyan királyi oklevelek, esetenként privilégiumok állnak már rendelkezésünkre, amelyek a hatalmas birtokvagyon átruházása kapcsán az adományok, engedélyek, kiváltságok és más jótétemények előzményeit, az azok indokál szolgáló szolgálati érdemeket, személyes cselekedeteket is részletesen elbeszélnek. Az oklevelekben az efféle híradások előtt az iratok narrációs szakaszában nyílik – a Magyar Királyságban követett meglehetősen egyedi gyakorlat nyomán – széles tér.²⁹ Öt olyan királyi privilégiummal rendelkezünk, amelyek érdemi adatokkal szolgálnak az írásba foglalt uralkodói rendelkezés előzményeiről, s többségük gazdagon helyet enged azon érdemdús cselekedetek megörökítésének, amelyek megalapozták a Sándor *comest* jutalmazó királyi viszonzást.

Ismereteink szerint I. Károly király legelső, Köcski Sándor szolgálatait megjutalmazó adománylevele Temesváron kelt 1318. május 3-án. Ez az irat arról rendelkezik, hogy az

²⁹ Az érdemeket részletező magyarországi narrációk sajátos gyakorlatára, szerepére és funkciójára vonatkozólag számos magyarázat született a történettudósok részéről Mályusz Elemér alapfelvetésétől kezdve a problematika kibontását fontos észrevételekkel gazdagító Székely György, Kristó Gyula, Borosy András és Zsoldos Attila tanulmányain keresztül egészen a kérdésben legutóbb véleményt formáló, és a korábbi álláspontokat is összegző, áttekintő Süttyő Szilárd munkájáig. Utóbbi ld. SÜTTŐ SZILÁRD: „Érdemdús” oklevelek. *A részletező középkori magyar narrációk problémáihoz*. In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. I–II., Budapest–Debrecen, 2014., I. 187–198. pp.

uralkodó teljesítve Köcski Sándor *comes* szentmártoni várnagy kérését, a király ellen fordult és a király hívei által megölt Zok fia Pál Sopron és Győr vármegyékben fekvő egykori, Sebes, Takácsi, és Egeréd nevezetű birtokait, hadjáratokban teljesített hű szolgálatai jutalmául neki adományozza örökjogú birtoklásra, és erről privilégium kiadását ígéri számára.³⁰ Azokról a hű szolgálatokról, amelyekkel Köcski Sándor kiérdemelte az adományt, ez az oklevél közelebbről nem tájékoztat, viszont a 9 évvel később kiadott privilégium már sok mindent megvilágít mind az eredeti adományt megelőzően, mind pedig azt követően teljesített szolgálatok természetéről.³¹ *Narratio*ja tudtul adja, hogy a szóban forgó birtokok a király hívei által megölt Zok fia Pál tulajdonában voltak, s annak hűtlensége miatt háramlottak vissza az uralkodó adományozói jogkörébe. Köcski Sándor érdemeivel kapcsolatban kiemeli az adománylevél, hogy a nevezett *comes* szembe fordulván egykori urával, az ugyancsak párttűtő Kőszegi Gergely fia Andrással, átállt az ő hűségére,³² majd az András kezén lévő Kabold várat, valamint a Kakasnak mondott – szintén a Kőszegiek családjába tartozó – Miklós által elbitorolt Pölöske várat elfoglalta számára, továbbá kiemeli, hogy azután Zala főnél legyőzte a király híveinek megsemmisítésére törvő Gergely fia András és más Henrikfiakat.³³ Azon érdemeiről is megemlékezik az okirat, amelyeket Sándor a király rokonának, Frigyes római királynak a megsegítése során külföldi hadjáratban szerzett, erős sereggel és lovassággal sietve annak támogatására a Lajos bajor herceggel szemben vívott küzdelméhez.³⁴ Megjegyzi, hogy az ütközetben vitézségével öregbítette a magyar király hírnevét, miközben a harc során közel 80 emberét, rokonait és szervienteit elveszítette. Zárásképpen megemlékezik legutóbbi szolgálatairól is, amelyeket a várakat és királyi jogokat kezén tartó Kőszegi Iván fia Jánossal szembeni hadjárat során teljesített. Ellenfelét legyőzve annak 4 erősségét, Sárvárt, Újvárt és a két Kőszeget várkerületeikkel és várbirtokaikkal, falvaikkal együtt visszaállította a király hatalmába.³⁵ Minthogy a Köcski Sándor érdemeit összefoglaló elbeszélés 1327. december

³⁰ 1318. május 3.: királyi átirat oklevél 1327. december 10-ről, Győri káptalan magánlevéltára, Pápoci prépostság, CTH. I. 3. 14. (= MNL. DF 278 113.); kiadása: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I–VIII. Kiad. Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső – Ipolyi Arnold. Győr–Budapest, 1865–1891., (a továbbiakban: HO.) I. 112–113. pp. (85. szám); regesztája: Anjou-oklt. V. Szerk. Kristó Gyula. 59. p. (122. szám).

³¹ 1327. december 10.: királyi átirat oklevél 1332. november 22-ről (előhelyét l. az előző számú jegyzetben); kiadása: HO. I. 150–153. pp. (101. szám); regesztája: Anjou-oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 269. p. (576. szám).

³² Köcski Sándor valószínűleg 1316 során csatlakozott a király táborához; v. ö.: ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése* i. m. 121. p.

³³ A belharcok 1317–1319 közötti eseményeit l. uo., mint előző, 114–126. pp. A király serege Köcski Sándor vezérletével talán 1319-ben arathatott győzelmet Zala főnél a lázadó Kőszegiek fölött, bár a részletek pontos kronológiai rendje és abszolút idejének pontos meghatározása úgyszólván tisztázhatatlan; v. ö.: KRISTÓ GYULA: *I. Károly király harcai* i. m. 339. p.

³⁴ I. Károly király az 1310-es években a tartományúri rendszer felszámolásában katonai segítséget kapott Habsburg unokatestvérével, III. (Szép) Frigyes osztrák hercegtől, 1314-től német királytól. Frigyes közben IV. (Bajor) Lajossal szemben folytatott harcokat a császári trónért. E küzdelemben korábbi támogatásának viszonzásául segítséget kapott a magyar királytól, aki 1322 nyarán Köcski Sándor vezérletével küldött számára – mintegy 6000 főre becsült – magyar és kun segédhadakat. Az 1322. szeptember 28-án megvívott mühlendorfi – vagy más néven ampfingeri – döntő csatában Frigyes végül vereséget szenvedett, és Bajor Lajos fogságába esett. Mindenesetre a kudarcért a kettéosztott és alapjában mellőzött magyar sereg a kortársak szerint sem volt okolható.

³⁵ Ezekre az eseményekre 1327 első felében került sor. A Sárvár mellett említett erősségekből Újvár a mai Németújvárral – ma Güssing Ausztriában – azonosítható, az iratban Kethkwzagh formában leírt Kéthőszeg alatt pedig részint a mai Kőszeg város belterületén álló Alsó-Kőszeg vagy Németkőszeg vár értendő, részint

10-én kelt királyi iratban olvasható, így lényegében az országbíró teljes pályafutásának kiemelkedő érdemeire reflektál, hiszen Sándor *comes* alig két hónappal később eltávozott az élők sorából. A fentiekben elősorolt dicső tetteknek mindamellet nem kizárólag ez a királyi irat állít emléket, hanem nagyrészt az uralkodó további adományait megörökítő más oklevelekben is említés esik róluk.

A királyi kegy még országbíróvá emelkedése előtt, 1323. június 20-án azzal jutalmazta szolgálatait, hogy kezére és unokatestvéreinek, Kacsó Miklósnak a kezére adta a Győr megyében fekvő Nagyécs és Pázmánd birtokokat, amelyek addig királyi udvarnokok, várnépek és más királyi szolgálónépek használatában voltak.³⁶ A terjengős és részletező *narratio* elbeszéli, hogy amikor a király erős hadsereggel intézett támadást a szakadár szerbek által elfoglalt Macsó várának felszabadítására, a hősiessen küzdő Sándor mestert a várból kihajított kövek súlyosan megsebesítették.³⁷ Arról is itt értesülünk, hogy a Kőszeg várának megszerzését eredményező küzdelmekben nyíllövéstől sebesült meg.³⁸ Szintén megemlékezik az irat a Frigyes római királyt Bajor Lajos herceggel szemben megsegítő hadjáratról, ahol a magyar csapatokat Köcski Sándor vezette. Ennek kapcsán elmondja, hogy a csatában Sándor *comes* rokonaival és szervienseivel olyan bátran küzdött, hogy az ütközet a németek számára mindig emlékezetes lesz a király és Magyarország örök dicsőségére. A harcokban Sándor számos rokonát és szervienségét elveszítette, többeket fogságba ejtettek, másokat pedig életveszélyesen megsebesítettek. E jutalmul kapott Győr megyei birtokokat az országbíró nagy becsben tartotta, s igyekezett itteni részeit tovább bővíteni. Écsen birtokvételéről tudunk,³⁹ Pázmádon pedig a királynétól kapta adományba néhány évvel utóbb az annak népei által használt környező területeket.⁴⁰

Már országbírói működése idején keletkezett a harmadik, szolgálati érdemeit tüzetesen taglaló *narratio*val megfogalmazott királyi privilégium. Az 1325 végén kelt okmány érdemei vizsgálatára kérésére Sándor *comes*nek juttatja a Vasvár megyei Pápocot s az annak közelében elhelyezkedő Elk és Csatabérfölde falvakat, valamint Sopron megyében

pedig a hegységben álló Óház vagy Felső-Kőszeg; v. ö.: ENGEL PÁL: *Archontológia* I. kötet, Kőszeg, ném. Güns (Vas m.) 350. p.

³⁶ 1323. június 20.: királyi átírt oklevél 1322. november 22-ről, Győri káptalan magánlevéltára, Pápoci prépostság, CTH. 1. 3. 14. (= MNL. DF 278 113.); kiadása: HO. I. 123–125. pp. (92. szám); regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 138. p. (290. szám).

³⁷ Macsóba a szerbekkel szemben I. Károly király bizonyosan két hadjáratot vezetett, amelyek közül a második 1319 közepére datálható. A korábbi hadjárat viszontagságos várostromára téli időszakban került sor, de hogy melyik évben, akörül bizonytalanság van. Engel Pál 1317 februárja mellett érvel (ld. ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése* i. m. 115. 123. jegyzet), Kristó Gyula viszont felveti, hogy akár 1314 elején is történhetett ez a katonai akció (ld. KRISTÓ GYULA: *I. Károly király harcai* i. m. 310–311. pp.). E kronológiai bizonytalanságot is figyelembe véve nem dönthető el biztosan, hogy Köcski Sándor melyik, Macsóba vezetett hadjáratnak volt részvevője.

³⁸ E *narratio* belső kronológiájából az is felvethető, hogy itt a Kőszegiek délkelet-dunántúli és drávántúli érdekeltségei ellen 1316 közepén vezetett hadjáratról, és azon belül a Baranya megyei Kőszeg – Kiskőszeg, ma Batina Horvátországban – királyi hódoltatását eredményező ostromról van szó, amit nem sokkal előzhetett meg Sándor *comes*nek a király hűségére térése; v. ö. ENGEL PÁL: *Az ország újraegyesítése* i. m. 112. p. 111. jegyzet, ill. KRISTÓ GYULA: *I. Károly király harcai* i. m. 326–327. pp.

³⁹ 1325. október 23.: Győri káptalan magánlevéltára. Pápoci prépostság CTH. 2. 17. 53. (= MNL. DF 278 133.); kiadása: HO. III. 81–82. (68. szám); regesztája: Anjou-kori oklt. IX. Szerk. Géczy Lajos. 267. p. (495. szám).

⁴⁰ 1327. december 21.: Uo., mint előző, CTH. 1. 4. 6. (= MNL. DF 278 115.); kiadása: HO. I. 154–155. pp. (102. szám); regesztája: Anjou-oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 275. p. (588. szám).

a Csorna közelében fekvő két Páli nevű birtokot.⁴¹ Az iratban előszámlált érdemek között arról esik említés, hogy Sándor *comes* segítséget nyújtott a király trónjának megszilárdításában és az ország rendjének helyreállításában, majd a részleteket illetően itt is említést nyer átállása a király oldalára Gergely fia András szolgálatából, továbbá Kabold és Pölöske várainak visszafoglalása, zalafői győzelme s a Henrikfiak leverése, végezetül dicsőséges helytállása a Frigyes római királyt megsegítő hadjáratban. Noha a dicső érdemek terén nem sok új információval szolgál az irat, rendelkező részében a javadalmazás kapcsán igen figyelemre méltó kitüntető intézkedésekről esik szó. Szokatlan, hogy az adomány kikezdetlenségét olyan formulával szavatolja, hogy az esetlegesen felmerülő későbbi jogigényekkel kapcsolatban magának a királynak, a királynénak és mindenki másnak is örök hallgatást parancsol, s az uralkodó maga vállal jótállást Sándor *comes* és utódai birtoklásának háborítatlanságáért. Mindezt azzal is kiegészíti, hogy az átengedett birtokok fölött korlátlan rendelkezési jogot biztosít Sándornak és mindkét nembeli ivadékaiknak. Az új birtokos és örökösei jogosultságait olyan értelemben is kiterjeszti, hogy az elnyert ingatlan javak határain belül elfogott tolvajok, bűnözők és más gonosztevők fölött az országbíró és utódai mindenkor iudicialis számára kiterjedt ítélkezési jogot biztosít, beleértve a halálos ítélet kiszabását is, és a birtokok határain belül akasztófa és más kínzóeszközök felállítására ugyancsak engedélyt ad. A király Sándor *comes* azon kérését is teljesíti, hogy ő és mindkét nembeli ivadékaik számára szabadon vizet vezethetnek a Rába folyótól egészen a Rábamező folyóig bármely nemes és a király földjein keresztül.⁴² A birtokadományt kiegészítő jogosítványok kiterjedtsége a korszak más adományleveleivel összehasonlításban kivételesen széleseeknek mondhatók mind a birtokörökítés terén biztosított szabad lehetőségek, mind pedig a földesúri bíraskodás hatásköre vonatkozásában. Utóbbi tekintetében az ekkoriban általánossá váló úriszék⁴³ illetékessé-

⁴¹ 1325. december 4.: királyi átirat oklevél, uo., mint előző; kiadása HO. I. 137–143. pp. (97. szám); regesztája: Anjou-oklt. IX. Szerk. Géczy Lajos. 191–192. pp. (539. szám).

⁴² HO. I. 141–142. pp.: „... *dedimus, donavimus et contulimus... et omnibus, qui in eisdem possessionibus aliqui iura, aliquo titulo se habere crederent, vel Regia maiestas, aut Reginalis, vel aliqui alii, perpetuum silentium inponentes. Assumpsimus etiam, quod nos et nostri successores ipsum Comitem Alexandrum et suos successores utriusque sexus in eisdem possessionibus semper et ubique conservare, defendere et expedire, nostris laboribus et expensis teneamus. Insuper dantes eidem Comiti Alexandro et suis posteritatibus utriusque sexus largam licentiam et liberam facultatem predictas possessiones vel earum aliquas et omnes alias possessiones suas quas habet, vel habere poterit, in morte et in vita, vendendi et alienandi et legandi, quibuscunque voluerint de sua generatione, ecclesiis vel aliis quibuscunque et quovis modo disponendi. Item universos fures, latrones et alios quoslibet malefactores, cuiuscunque conditionis existant, intra metas et terminos possessionum reprehensos, officiales earundem possessionum, per ipsum comitem Alexandrum vel per suos successores utriusque sexus pro tempore constituti iudicandi et iuxta terminum ipsorum qualitatem et quantitatem, truncandi, puniendi, suspendendi, et pena debita plectendi, ac patibulum et alia genera tormentorum intra metas earundem possessionum erigendi et conservandi liberam et perpetuam habeant ex presenti nostra annuentia facultatem. Etiam ex gratia speciali ad instantem petitionem eiusdem comitis Alexandri admisimus et concessimus, quod ipse vel suos successores utriusque sexus possint facere conductum aque pro molendinis de fluvio Raba usque ad fluvium, qui vocatur Rabamezeu per terras quorumlibet nobilium, ubi opportunum eisdem videbitur, et nostras ubicunque et quidcunque conductus videbitur eisdem expedire.*”

⁴³ I. Károly király 1328. október 31-én kiadott jogszolgáltatási kérdéseket rendező oklevelében teremtett általános lehetőséget a jobbágyokkal rendelkező birtokosok számára köteleességszerűen ellátandó bírói jog gyakorlására, úriszék tartására; ld. MNL. DL 38 882.; régi jelzete: Szepes m. 11. 3.; kiadása: kiadása: DÖRY, FRANCUSCUS – BÓNIS, GEORGIUS – BÁCSKAI, VERA: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen*

gén túllépő, a súlyosabb büntetéseket maguk után vonó nagyobb bűnesetek (*causae maiores*) elbírálására is kiterjedő, kiváltságképpen engedélyezett földesúri bíraskodási jog – a többnyire pallosjogként emlegetett szabadispánság⁴⁴ – legkorábbi példáját szolgáltatja I. Károly király Köcski Sándornak nyújtott jelen szabadalma 1325-ből.

Elsősorban nem a szolgálati érdemek megörökítése miatt érdekes a taglalt királyi privilégiumok sorában I. Károly negyedik olyan oklevele, amely Sándor országbíróval kapcsolatban tüzetes elbeszélést ad az iratba foglalt jogi rendelkezés előzményeiről. Ez a diploma 1327. augusztus 9-én keletkezett, s a király az ügy kiindulását illetően elbeszéli, hogy Köcski Sándor országbíró bizonyos titkon terjesztett híresztelések nyomán – amely szerint más nemeseknek is érvényes jogcímük volna a királyi adomány révén az ő tulajdonába került Vasvár megyei Pápoc, valamint Elk falu, Tatabérfölde, a két Páli és egyéb birtokokra, illetve birtokrészekre – vizsgálatot kért annak kiderítésére, hogy törvényes-e birtokjoga a szóban forgó fekvő javakban. I. Károly tanú állítására utasította a győri káptalan az ügyben lefolytatandó vizsgálathoz. A káptalan 1327. július 1-jén adott jelentéséből kiderült, hogy a kiküldött királyi ember által elvégzett vizsgálat során az említett híresztelések nem nyertek megerősítést sem a királyi udvarban, sem a királyi utasításra Vasvár, Sopron és Zala megyékben tartott *generalis congregatiok*on, sem pedig a vasvári, körmendi és veszprémi vásárokon történt kikiáltások alkalmával. Sőt, éppen ellenkezőleg, az összegyűjtött értesülések minden birtok vonatkozásában azt igazolták, hogy azok eredetileg valóban királyi adományozói jogkörének hatályába tartoztak. Miután a kitűzött időpontban – azaz 1327. augusztus 8-án – a király előtt sem jelentkezett senki a maga jogigényével, ezért az uralkodó Sándor országbírót megerősítette összes birtokában és birtokrészében, amelyeket név szerint is felsorol az oklevél, így a Vasvár megyei Pápoc, Elk, Tatabérfölde és Miklósfalva, a Sopron megyei két Páli, valamint Sebes, Takácsi, Egeréd, a Veszprém megyei Ukk, továbbá [a Vasvár megyei] Somlyó, Zsédény, Miske, [a Győr megyei] Écs, Pázmánd, végül [a Vasvár megyei] Köcsk tulajdonában.⁴⁵ A birtokjogát ezután megkérdőjelezők számára a király örök hallgatást parancsol, és újra maga szavatolja az országbíró birtoklásának háborítatlanságát. Ez az irat is összefoglalja az országbíró legfontosabb szolgálati érdemeit, kiemelve azokból legutóbbi dicső tettét, nevezetesen, hogy Kőszegi Iván lázadó fiának, Jánosnak a hatalmát megtörte, és 4 erősségét az azokhoz tartozó birtokokkal együtt visszaállította királyi uralma alá. A teljes tulajdonjogi megerősítés mellett megismétli az oklevél mindazon földbirtokosi jogosítványokat is, amelyek az 1325. évi keletű, előzőleg tárgyalt iratban már szerepeltek. Nagyrészt szó

Ungarns 1301–1457. II. Budapest, 1976. 82–84. pp.; regesztája: Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 245–246. pp. (458. szám).

⁴⁴ A magyarországi középkori földesúri bíraskodással kapcsolatban ld. SZOIKÁ KAMILL: *A földesúri bíraskodás az Árpád-kori Magyarországon*. Budapest, 1944.; Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest, 1994. (a továbbiakban: KMTL.) szabadispánság 613. p. (a vonatkozó szócikk Engel Pál munkája); úriszék 701. p. (a vonatkozó szócikk Tringli István munkája); CZEGLÉDI NOÉMI: *Birtokok, birtokosok, pallosjog. A feudális kori pallosjog kutatásának lehetőségei*. In: *Élet a birtokon*. Szerk. Szirácsik Éva. Salgótarján, 2013. 29–36. pp. (Discussiones Neogradiensis 13.)

⁴⁵ 1327. augusztus 29.: I. Lajos király átírása 1361. április 9-ről, amely a győri káptalan 1372. május 31-i átírásában maradt fenn; lelőhelye Győri káptalan magánlevéltára, Pápoci prépostság, CTH 2. 17. 58. (= MNL. DF 278 138.); kiadása HO. I. 143–149. pp. (99. szám); regesztája: Anjou-oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 196–197. pp. (414. szám).

szerinti a szövegegyezés, a birtok fölötti rendelkezés terén azonban finomabb szabályozást rögzít. Sándor *comes*nek és mindkét nembeli ivadékainak megengedi, hogy bármi úton-módon szerzett birtokaikat szabad akaratuk szerint adhassák el, ruházhassák át és örökíthessék fiúkra, a fiúk fiaira, a testvérek fiaira, a leánytestvérek fiaira és leányaira vagy az egyházakra. Ha azonban Sándor országbíró és fiai meghalának, az eladásokból vagy elidegenítésekből visszamaradt birtokok már csak fiaikra, illetve a fiú és leánytestvérek leányaira szállhatnak.⁴⁶ Azonos tartalommal és nagyrészt egyező megszövegezésel ismétli meg ez az oklevél is Köcski Sándor és utódai kiterjedt bíraskodási lehetőségeit, pallosjogát.⁴⁷

A vizsgált királyi privilégiumok között az utolsó, amelynek a *narratio*jából érdemi ismeretekkel gazdagíthatóak a Köcski Sándor személyére, pályájára és sorsára vonatkozó ismereteink, 1328. február 20-án kelt, és elsősorban közvetlen családi viszonyairól és halálának körülményeiről nyújt közelebbi felvilágosítást. A király privilégiumban adván megerősítését az országbíró végintézkedésének, elbeszéli, hogy amikor Sándor súlyos betegségbe esett, ő elküldte hozzá László testvér kalocsai érseket, András mester székesfehérvári prépostot, udvari alkancellárt, Mikcs szlavón bánt, Demeter királyi tárnokmestert valamint Treutel Miklós pozsonyi ispánt, hogy meghallgassák végrendelezését, illetve hogy tanúi legyenek annak, miképpen nyer elégtételt hitbére és jegyajándéka felől utána maradó hitvese, Bajóti Simon leánya, Klára asszony. Sándor *comes* az elégtétel kiszolgáltatását a nevezett tanúk előtt fiára, Györgyre bízta. Miután az országbíró meghalt, a kiküldöttek pedig visszatértek a királyhoz, azt jelentették számára, hogy színük előtt és Klára fivéreinek, Simon fiainak, Pálnak és Lőrincnek a jelenlétében György készpénzben 100 márkát fizetett az özvegy részére, és ezzel kötelezettségének teljes körűen eleget téve Klára asszony mentesítette őt a további követelések alól. Az özvegy jogot kapott arra, hogy a Sándor *comestól* György tulajdonába háramlott birtokok, illetve falvak közül egyet – kivéve Pápocot, Écsét és Pázmándot – lakóhelyéül, amíg újra férjhez nem megy, illetve haláláig, megválaszthat. Újabb házassága, illetve halála esetén viszont – a birtok fennálló viszonyainak fenntartásával – az is György tulajdonába száll.⁴⁸

Az oklevél kapcsán felvetődő problémák számbavétele előtt a benne feltüntetett személyi összeköttetésekből kiindulva érdemes röviden összefoglalni a Köcski Sándorral kapcsolatos genealógiai információkat, kiemelve azokból 3 igen lényeges elemet. Egyrészt értesülünk belőlük György nevű fiáról, aki 1328-ban a jelek szerint cselekvőképes

⁴⁶ HO. I. 148. p.: „... *dantes eidem comiti Alexandro et suis successoribus utrius sexus largam licenciam et liberam facultatem predictas possessiones et possessionarias porciones vel aliquam earum et omnes possessiones hereditarias, empticias vel aliquo alio titulo habitas et habendas in morte vel in vita vendendi et alienandi, legandi, donandi filio filiis filiorum fratrumque filiis sororumque filiis et filiabus aut ecclesiis secundum suam voluntatem disponendi. Si autem ipse comes Alexander vel filii sui morerentur et ipse possessiones ab ipsis remanerent sive vendicione vel modo supradicto alienacione extunc non aliis nisi filiis suis vel filiabus fratrum et sororum devolvantur possidende. ...*”

⁴⁷ A pallosjogra vonatkozó ismereteket lexikon-szócikkben összefoglaló Tringli István, a királyi engedély ezen, 1325 után immár másodjára történt, 1327-ből fennmaradt megszövegezésében jelöli meg a pallosjogra vonatkozó kiváltság legkorábbi magyarországi ismert előfordulását. Ld.: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon: Középkor és kora újkor. IX. Főszerk. Kőszeghy Péter. Budapest, 2009. 14. p.

⁴⁸ 1328. február 20.: Eredetiben fennmaradt oklevél, Győri káptalan magánlevéltára. Pápoci prépostság, CTH. 1. 3. 11. (= MNL. DF 278 111.); kiadása: HO. I. 155–158. (103. szám); regesztája: Anjou-oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 47–48. pp. (78. szám).

felnőtt férfiú, s akinek nem anyjaként említi az irat az özvegyet. Ebből az következik, hogy Sándornak volt korábbi felesége is, akiről azonban semmit sem tudunk. A megelőző, imént taglalt oklevélben a királyi engedély alapján kiterjedtre szabott rendelkezési jog szabályozása azt a formulát használta, hogy „ha Sándor országbíró és fiai meghalának”, s ebből akár az is kiolvasható, hogy nem György volt az egyetlen fia az országbírónak. Meglehet persze, hogy a többes szám használata nem több létező gyermekben nyeri magyarázatát, hanem azon elvi lehetőség nyitott voltából ered, hogy akár még ezután is világra jöhetnek a javadalmazottnak további fiai. Minthogy a túlélő özvegy jövődó sorsa kapcsán nem merül fel semmilyen gyermekről való gondoskodás kötelezettsége, így az tűnik valószínűnek, hogy Sándornak nem született Klárától gyermeke, és ha netán több fia lett volna, akkor azok is más, korábbi feleségtől születtek. Mint előzőleg már utalás történt rá, a neves genealógus, Karácsonyi János a Héder nemzetséghez tartozónak tekintette Sándor országbírót, akit a nemzetség ún. Köcski-ágán szerepeltet, s a családfán György mellett nem tüntetett fel további személyéhez kapcsolható gyermeket. Klárát megelőzően Karácsonyi is feltételezett egy korábbi, ismeretlen kiletű feleséget.⁴⁹ A közelmúltban Engel Pál által elkészített monumentális középkori genealógiai adatbázis a családfán pontosan ugyanilyen formában rögzíti ezeket a személyi szájakat, kivéve a család hozzákötését a Héder nemzetséghez.⁵⁰

A családi viszonyokra vonatkozó másik fontos értesülés a végrendekezést s az országbíró halálát hírül adó királyi privilégiumban, hogy Sándor *comes* felesége élete utolsó szakaszában Bajóti Simon leánya, Klára volt. Az országbíró asszonyának családja Aragóniából származott, s magyarországi feltűnésük a 12. század végére, III. Béla király idősebb fiának, Imre hercegnek Konstancia aragóniai királylánnyal kötött házasságának idejére eredeztethető.⁵¹ Klára nagyapja, I. Simon a tatárjárás idején sikeresen szállt szembe a mongolokkal az esztergomi fellegrvár védelmében, s helytállásáért IV. Béla király nagy megbecsülésben részesítette.⁵² A családnak a 13. században az Esztergom megyei Bajót és a Sopron megyei Nagymarton voltak a törzsbirtokai. A Bajótiak 13. századi királyi udvar közeli kapcsolataik révén ismert és jeles családnak számítottak, így Sándor *comes* házassága Klarával kifejezetten rangosnak ítéltető. Meglehet, hogy a házasságkötésre már azután került sor, amikor Sándor pályája az 1310-es években emelkedésnek indult.

A harmadik figyelemre érdemes mozzanatot Klárának a végrendekezéskor jelen lévő fivérei, Pál és Lőrinc jelentik. Bár családjuk a 13. századi előzmények alapján feltétlenül jóval előkelőbbnek számít, mint Köcski Sándoré, az Anjou-időszak korai éveiben egyformán megszenvedett tartományúri zsarnokság mégis olyan sorsközösséget teremtett közöttük, amely csillapította különbözőségük jelentőségét, és a hasonló léthelyzet, életesélyek és perspektívák közepette az érdekközösség inkább a kölcsönös közeledésnek, együttműködésnek és összefogásnak adott bátorítást. Sándor és Klára házassága beláthatóan mindkét oldalnak szépen gyümölcsözött. Sándor presztízse nőtt általa, de mert aktuálisan a gyorsabb pályán éppen ő emelkedett, és a király számára ő látott el fontosabb

⁴⁹ KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyar nemzetségek* i. m. II. 162. p. [Egykötetes reprintjében: 615. p.]

⁵⁰ Ld. fentebb, a 12–13. számú jegyzetekben.

⁵¹ Simonis de Keza *Gesta Hungarorum*. Caput 91. In: SRH. I. 190–191. pp.

⁵² 1243. január 24.: *Reg. Arp.* 732. szám.; kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: *CD*. IV. 1. 272–274. pp.; magyar fordítása: A tatárjárás emlékezete. Szerk. Katona Tamás. Budapest, 1981. 313. p. (16. szám) (*Bibliotheca Historica*).

szolgáltatokat, Klára fivérei az ő révén tudták elsősorban erősíteni udvar közeli helyzetüket, és ott tarthatták magukat a király látókörében. Nem kétséges, hogy a rokoni szál kedvező körülményként volt befolyással Károly király azon döntésére, hogy Sándor *comes* halála után annak sógorát, Nagymartoni Simon fia Pált nevezze ki királyi országbírónak.

A végrendeletet megerősítő királyi privilégiumhoz való visszatérés előtt érdemes még röviden figyelmet fordítani a Köcski család további ágaira is. Az országbíró apjának, Sándornak két testvéréről tudunk, Tamásról és egy ismeretlen nevű lánytestvéréről. Tamástól ered Sándor *comes* unokatestvére, Kacsó Miklós, akivel 1323-ban együtt kapta meg a királytól adományba Nagyécs és Pázmánd birtokokat Győr megyében. Miklós nem játszott a helyi birtokosi szintet meghaladó fontosabb közszerepet, miként magtalanul elhalt fia, II. Tamás sem. Az idősebb Sándor említett leánytestvérét, a Vasvár megye déli részében honos Nádasd nemzetségből való András fia László vette nőül, akik a Sárvíz közeli Gerse faluban éltek.⁵³ Mivel birtokolt javaik Kőszegi Iván fennhatósága alatti területen helyezkedtek el, László, illetve Dénes nevű testvére viszont I. Károly híveinek mutatkoztak, ők és teljes rokonságuk hamarosan a tartományúr bosszuló akciójának estek áldozatul. A gersei egyházban menedéket kereső Lászlót benn a templomban szolgálival együtt megölték, majd testét kivonszolták és lefejezték, míg az udvarházban meghúzódó többi családtagra – köztük hét nemes asszonyra – rágyújtották a házat, és egy kislány kivételével valamennyi ott tartózkodó bennégett. E kislány Nádasd nembéli Gersei Lászlónak és Köcski Sándor nagynénjének Margit nevű leánya volt.⁵⁴ A király és minden bizonnyal unokafivére Köcski Sándor úgy gondoskodtak Margit felnevelkedése után sorsáról, hogy hitvesül adták az uralkodó hű emberéhez, Magyar Pál gimesi várnagyhoz, későbbi kincstartóhoz, aki a korszak egyik legügyesebb birtokszerzője volt. Margit élettörténete az elbeszéltek tragikus eseményeken túl azért is figyelemre méltó, mert a Köcski család első 2 fiú ága Sándor *comes* fiának, Györgynek 1361-ben, illetve Kacsó Miklós fiának, (II.) Tamásnak a század közepe körül bekövetkezett elhunytával kihalt. Ennek következtében a fiágak tagjai által gyűjtött, megmaradt vagyon Margité lett, aki örökösrel ugyancsak nem rendelkezvén a hagyatékot nagyrészt a pápoci prépostság és a pápoci ágostonos rendi remeték kolostora alapítására fordította.⁵⁵ A középkori magyar jogban a Köcski Sándor gondoskodása révén felnevelt unokahúgnak, Margitnak, valamint a fentebbi elbeszélést fenntartó, 1332. november elejéről származó királyi rendelkezésnek az ad fontosságát,

⁵³ KARÁCSONYI JÁNOS: *Magyar nemzetségek* i. m. II. 390–393. pp. [Egykötetes reprintjében: 847–850. pp.]

⁵⁴ Mind a történet körül, mind pedig a kiindulásából kiadott királyi rendelkezés hitele körül sok a bizonytalanság. A rendelkezést megörökítő okirat kelte 1332. november 8-ra – vagy a körüli időre – valószínűsíthető, ám eredeti formájában az nem maradt fenn. Szövegét némiképp eltérő megfogalmazásokban több változat őrzi. Közülük a leginkább megbízhatónak egy 1379. október 13-án készült nádori tartalmi átírás látszik Garai Miklóstól. MNL. DL 90 927.; régi jelzete: Khuen-Héderváry család levéltára. Viczay család 38. NB. 7. A történettudósok az okmányt általában egy kéziratos formában ma már nem fellelhető, Fejér György által nyomtatásban közzétett szövegváltozatban szokták felhasználni; ld. FEJÉR, GEORGIUS: CD. VIII. 3. 592–596. pp. (271. szám). Magyar fordítás is e változat *narratio*járól készült; ld. Középkori históriák oklevelekben. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1992. 171–173. pp. (134. szám) (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.) (a fordítás Blazovich László munkája). Több szövegváltozat figyelembe vételével készült legjobb kiadása, valamint német és latin nyelvű regesztája: Bgl. IV. 134–137. pp. (222. és 222/B. számok).

⁵⁵ BEDY VINCE: *A pápoci prépostság és perjelég története*. Győr, 1939. (Győregyházmegye múltjából. VI. szám).

hogy ismereteink szerint ezen intézkedéssel Margit esetében fordult elő először fiúsítás a Magyar Királyságban.⁵⁶

Visszatérve immár a Köcski Sándor elhalálásával kapcsolatos királyi privilégiumra, az abban foglalt végintézkedéssel összefügg egy másnapi datálással keletkezett újabb királyi privilégium is.⁵⁷ Az oklevél *narratio*jában az előző irattal egybehangzó leírás található arról, hogy a király miként és kiket küldött a nagybeteg Sándor *comes*hez végintézkedésének meghallgatásához. A kiküldött főpapok és bárók beszámolója szerint Köcski Sándor a Sopron megyei Egeréd birtokot – amelyet egykor a hűtlen Zok fia Pál királyi adományozás hatálya alá visszakerült birtokaként a királytól annak privilégiuma révén szolgálatai jutalmául nyert el adományba – hitvesére, Bajóti Simon leányára, Klárára hagyta annak hitbére és jegyajándéka okán, teljes rendelkezési szabadságot biztosítván számára a birtokkal kapcsolatban. Az említett privilégiumot, amely egyéb birtokadományokat is magában foglalt, Sándor *comes* fia, György nem adhatta át az özvegy kezébe, minthogy abban más birtokai is érintve vannak, ellenben kötelezettséget vállalt arra, hogy szükség esetén, amennyiben Klárát vagy örököseit zaklatás érné, segítségükre lesz a privilégium bemutatásával. A király új és autentikus kettős pecsétjével megerősített privilégiumában a méltóságnévsorban felsorolt főpapok és bárók tanácsára megerősíti az özvegy számára az elhunyt országbíró adományát.

Felületes közelítéssel első ránézésre az 1 nap különbséggel rögzített végintézkedések tartalma összeegyeztethetőeknek tűnnek egymással. Ugyan a korábbi iratban arról volt szó, hogy a hitbér és a jegyajándék rendezését Sándor rábízta a fiára, Györgyre, aki át is adott 100 márkányi készpénzt az özvegynek, minekutána az mentesítette őt minden további követelés teljesítése alól, ám az első irat azt is hozzáfűzi, hogy az özvegy lakóhelyet választhat magának Sándor egykori birtokai közül Pápoc, Écs és Pázmánd kivételével. Minthogy a másnapra datált irat Klárának juttatja Egerédet, ez a mozzanat akár olyan értelmezés előtt is utat nyithat, hogy Egeréd volt a lakóhelyül választott birtok, így voltaképpen az előző napon megfogalmazott szándék, illetve lehetőség ilyenképpen perferuálódott. A két irat közötti finomabb tartalmi különbségek viszont súlyos aggályokat ébresztenek a dolgok összeilleszthetősége felől. A második irat nem szól a hitbér és jegyajándék megtörtént pénzbeli teljesítéséről és György szerepéről a végintézkedés végrehajtásában. Hallgat arról is, hogy Egeréd odaadása a lakhely biztosítását jelentené Klára számára. Arról sincs szó, hogy a birtokátadás átmeneti lenne, és nem csorbítja Györgynek, az örökösnek a tulajdonjogát. Sőt, kifejezetten teljes rendelkezési szabadságot teremt a birtokot illetően Klára számára. Igen fontos eltérés az is, hogy Egeréd hitbér és jegyajándék címén való átengedése közvetlenül Sándor *comes* intézkedése, tehát itt szó sincs arról, hogy Klára jussának kiadásában György bármilyen szerephez jutott volna. Aggályaink csak gyarapodnak, ha azt is tekintetbe vesszük, hogy a szóban forgó birtokot illetően az országbíró már halála előtt 2 évvel intézkedett Klára javára. 1326. január 13-ról fennmaradt, Visegrádon keltezett privilégiuma ugyanis arról tudósít, hogy a Sopron me-

⁵⁶ ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 1946. [Újabb kiadása: Szerk. Mezey Barna. Budapest, 2000. (Millenniumi Magyar Történelem. Historikusok.); a hivatkozott oldalszámok ebben: 292–293. pp.]

⁵⁷ 1328. február 21.: MNL. DL 2867.; régi jelzete: Magyar Kamara Archívuma. Neo-regestrata acta (a továbbiakban: MKA. NRA.) 630. 13.; kiadása: Bgl. IV. 7–8. pp. (10. szám); regesztája: Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 48–49. pp. (79. szám) [hamis oklevél minősítéssel].

gyei Egeréd birtokot, amelyet a királytól kapott szolgálatai fejében adományba, hitvesének, Bajóti Simon mester leányának, Klárának adományozza örök birtoklásra, úgy, hogy azt életében szabadon elidegenítheti vagy örökül hagyhatja. Ráadásul Egeréd birtoklásának háborítatlanságát azzal szavatolja, hogy az önnön halálát követő időre megtiltja rokonai számára a perindítást az özvegy vagy más akkori birtokosok ellenében.⁵⁸ Nem lehet egykönnyen magyarázatot találni arra, hogy ha a birtok egyszer már adományként Klára kezébe került éppen Sándor *comes* adománya jóvoltából, akkor a haldokló férj részéről miért éppen Egeréd átadása jelenti a hitbér és jegyajándék kiadási kötelezettségének teljesítését a hátramaradó hitvestárs számára.

Anélkül, hogy hipotéziseket keresnénk, hogy milyen érdeket szolgált, és milyen szükségben fogant a két összeilleszthetetlen és egymással ellentmondásban állónak látszó királyi privilégium kiállítását, érdemes számot vetni a kérdéssel, hogy biztosan hiteles-e mindkét irat. Az ezzel kapcsolatban elvégzett vizsgálat eredményeként, most csak annyit érdemes leszögezni, hogy a végintézkedést rögzítő második oklevélnek bizonyosan elfogadhatatlan összetételű a méltóságnévsora.⁵⁹

1328 februárja és márciusa során az egyházi vezetők és világi országnagyok sorában három fontos változás történt. Január és február fordulóján meghalt Köcski Sándor országbíró, akinek a helyét sógora, Nagymartoni Simon fia Pál foglalta el. Őröla, elnyert új tisztségében legelőször eme második végrendeleti okmány méltóságnévsorában esik említés, azután pedig március 3-tól válik folyamatos előfordulása betöltött hivatalában. Változás történt a macsói bánóság betöltésében is, ahol Garai Pált váltotta Alsáni Logret fia János. Előbbinek az utolsó előfordulása 1328. március 9-ről ismert, míg János macsói bánként először ugyancsak a taglalt második végrendeleti okmányban szerepel, azután pedig március 28-tól folyamatos nevének előfordulása a méltóságnévsorokban. Erre az időszakra tehető János nyitrai püspök halála is, aki utoljára méltóságnévsorban március 9-én említették – még együtt Garai Pál macsói bánnal és már együtt Nagymartoni Pál országbíróval. Méltóságnévsorban az új nyitrai püspököknek, Meskónak a neve csak 1328. október 31-én kerül elő. Logikailag az bizonyosan kizárható, hogy február 21-én – tehát a második végrendeleti okmány kiadásának napján – az új országbíró, Nagymartoni Pál és Alsáni János új macsói bán, valamint János nyitrai püspök méltóságnévsorban együtt szerepeljenek, miközben a régi macsói bánnak, Garai Pálnak – együtt János nyitrai püspök utolsó előfordulásával – még március 9-én is említése van tisztségében. Alsáni János előfordulása ugyanakkor csak március 28-tól lesz folyamatos, tehát a vizsgált iraton kívül nincs egyetlen más olyan dokumentum sem, amikor János macsói bánról és János nyitrai püspökről egyszerre történne említés. Mindennek nyomán pedig igen megalapozott a gyanú, hogy Köcski Sándor országbíró második végrendeleti okmánya hamis oklevél.⁶⁰

⁵⁸ 1326. január 13.; MNL. DL 2346.; régi jelzete: MKA. NRA. 630. 12.; kiadása: NAGY IMRE: *Sopron vármegye története. Oklevéltár. I-II.* Sopron, 1889–1891. (a továbbiakban: Sopron vm.) I. 107–108. pp. (89. szám); Anjou-oklt. X. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 42–43. pp. (14. szám).

⁵⁹ Részleteit ld.: ALMÁSI TIBOR: *Az 1328. évi országbíróváltás okleveles adatai.* In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995. 19–37. pp.

⁶⁰ A különböző tisztségváltások feltüntetett határnapjait ld. ENGEL: *Archontológia.* I. passim, illetve Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. passim, valamint uo., Appendix 277–283. pp.

Köcski Sándor országbíró elhalálozási idejét ugyancsak ezen időszak okleveles adatai alapján lehet behatárolni. A neve alatt fennmaradt utolsó oklevél 1328. január 25-ről származik, amelyben a pozsonyi prépostnak és káptalannak ítéli oda a per tárgyává lett Pozsony megyei Turnya vagy más néven Csukárfalva birtokot.⁶¹ Királyi oklevél méltóságnévsorában neve legutoljára 1328. január 28-án fordul elő.⁶² Elhunytának első kifejezett említése 1328. február 17-i királyi oklevélben történik, ahol már néhai jelzővel kiegészítve olvassuk nevét.⁶³ Ebből következően az időintervallum, amelyben Köcski Sándor halála bekövetkezett, 1328. január 28-i és 1328. február 17. abszolút időhatárokkal jelölhető ki. Ha azonban azt a megfontolást is figyelembe vesszük, hogy míg Sándor országbíró az öt januárban keletkezett királyi privilégium mindegyikének méltóságnévsorában szerepel, a februárból fennmaradt hat királyi privilégium egyikében sem, akkor a január 28-i utolsó és a február 9-i első ilyen irat által behatárolt időszakra szűkül le a halál bekövetkeztenek feltételezett időszakasza.⁶⁴ Minthogy azonban nem példanélküli, ha olykor-olykor egy főméltóság neve kimarad a méltóságnévsorból, ezért e szűkebben meghatározott periódus inkább csak valószínűsíthető, mintsem kikezdetlen abszolút érvényű vizsgálati eredményként kezelendő.

Sándor *comes* életpályája áttekintésének utolsó mozzanataként végezetül az országbírói méltóságán kívül általa betöltött további tisztségekre szükséges kitérni. Mint fentebb már említés történt róla, 1318-ban szentmártoni – azaz pannonhalmi – királyi várnagyként tűnt fel, amely tisztség 1323 közepén fordul elő utoljára neve mellett egy jeles okmányban, nevezetesen abban az iratban, amelyben az I. Károly király, valamint a Frigyes római király és a többi Habsburg herceg között megkötött szövetséggel kapcsolatban számos magyarországi országnagy kötelezettséget vállalt, hogy a szövetséget sohasem fogják megsérteni.⁶⁵ Itt azonban Sándor *comest* már nem egyedül szentmártoni várnagyként nevezik, hanem egyszersmind várnai *comesi* titulust is személyéhez kapcsolnak, ami ráadásul első helyen áll neve mellett. Várna ez esetben a magyarul Varinnak mondott Trencsén

⁶¹ 1328. január 25.: Slovensky Národný Archív. Bratislava (Pozsony). Pozsonyi káptalan levéltára C. 4. 41. (= MNL. DF 272 979.); kiadása: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz, Ludovicus Crescens Dedek. I–IV. Strigoni, 1874–1999.; regesztája: Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 24–26. pp. (32. szám).

⁶² 1328. január 28.: MNL. DL 2130.; régi jelzete: MKA. NRA. 588. 1.; kiadatlan; regesztája: Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 32. p. (47. szám). Tárnyilagosan megjegyzendő, hogy az iratban a Sándor országbíró megjelölés ténylegesen nem szerepel. Az irat alsó szakaszában van viszont egy sérülésből eredő szöveghiány éppen azon a helyen, ahol a felsorolásban Sándor országbíró szokott következni. És mert a szöveghiány folytatásában az olvasható, hogy „... *nostre et comite Castriferrei*”, ami tökéletesen megfelel a Sándor országbíró említésekor szokásosan használt címforma végének: „*Alexandro iudice curie nostre et comite Castriferrei*”, ez alapján nem kétséges, hogy az iratban eredetileg ő volt említve, hiszen a Vasvári ispáni cím 1328 elején az ő esetében kapcsolódott az országbírosághoz.

⁶³ 1328. február 17.: I. Károly király parancslevele, amelynek szövegét a veszprémi káptalan 1328. március 20-i átírása tartotta fenn; utóbbi lelőhelye: MNL. DL 2477.; régi jelzete Acta ecclesiastica ordinum et monialium. Vet. Buda 29. 13.; kiadása: Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk. Nagy Imre – Véghely Dezső – Nagy Gyula. I–II. Budapest, 1886–1890., I. 216. (162. szám); regesztája: Anjou-oklt. XII. 45. p. (72. szám).

⁶⁴ Az 1328. év királyi méltóságnévsorainak adatbázisát I. Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. Appendix 277–283. pp.

⁶⁵ 1323. április 8.: Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien (Bécs). Urkundenabteilung. Allgemeine Urkundenreihen. Rep. 1. 6. (= MNL. DF 257 970.); kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: CD. VIII. 7. 145–147. (120. szám); regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 59. p. (107. szám).

megyei, Vág menti várat⁶⁶ és a hozzákapcsolódó önálló igazgatási kerületet jelöli, amelyről egy másik 1323. évi oklevél *provincia Varnensis* néven tesz említést.⁶⁷

Köcski Sándor itteni feltűnése az 1323-as év friss fejleménye, mert Csák Máté halálát követően a király 1321-ben a Vág vidék több környező várát visszaadta a Balassák családjába tartozó eredeti tulajdonosainak, akik 1323-ban egy csereügylet kapcsán átadták azokat rokonuknak, Doncs mester zólyomi ispánnak. I. Károly azonban még az év első felében a területet a volt királyi javak felülvizsgálatának és visszavételének folyamatában királyi kezelésbe vette. Az egykori Csák-tartomány szívében az uralkodót az a törekvés vezette, hogy Trencsén megye addigi egységes irányítású területén több önálló igazgatással rendelkező körzetet alakítson ki. Ennek eredményeként formálódott ki az 1320-as években a Vág folyó vidékén a besztercei ispánság, amelyet esetenként eleinte az odatarozó várak valamelyikének a neve után várnainak, sztrecsényinek és zsolnainak is neveztek. E folyamat megindulásáról első jelként Köcski Sándor várnai *comes*ként való említése árulkodik, ami nyilvánvalóan arra mutat, hogy a király ezen új igazgatási körzet felállítására és megszervezésére neki, a szentmártoni várnagynak adott megbízatást. A kezére kapott várnai kerület (*provincia Varnensis*) több várat is magában foglalt, amelyek közül a térség déli részén elhelyezkedő Beszterce⁶⁸ vett fel tartósabban központi jelleget.⁶⁹ Gógán és Ányán nevű familiáris besztercei alvárnagyai voltak azok, akik itteni tényleges jelenlétükkel a hatalomgyakorlást helyette és az ő nevében valóságosan ellátták.⁷⁰ A kialakuló uralmi körzet igazgatása a következő bő félévszázadban a besztercei várnagy hatáskörébe tartozott, a tisztség pedig egészen 1382-ig rövid megszakítással a mindenkori királyi országbíró hivatalához kapcsolódott.

A Köcski Sándornak 1323-ban adott megbízás eredményeként rövidesen kialakult tehát a Beszterce vár, illetve a Vág folyó mentén tőle északra fekvő többi vár uradalmait egybekapcsoló, önálló, a trencsényi ispán hatóságától mentes közigazgatási terület, s a besztercei várnagy méltóságcíme az efölötti irányító hatalmat testesítette meg.⁷¹ Lényegében egy ispánság-szerű uralmi egységről volt szó, amelyet az Anjou-korban az országbírók *honor*birtokának tekintettek. Amikor várnai *comes*ként vagy besztercei várnagyként nevezik meg az okiratok Sándor *comest*, ugyanazon tartalmú feladatkört kell e megjelölések

⁶⁶ A 13–14. században Varin, a 15. századtól Óvár néven előforduló vár Zsolna közelében a Vág északi partján áll a mai Varin területén Szlovákiában, szlovák neve Starhrad; v. ö. FEKETE NAGY ANTAL: *Trencsén megye* i. m. 75. p., 83. p., valamint KMTL. *Óvár* 2. szócikk, 517–518. pp. (a szócikk Engel Pál és Feld István munkája).

⁶⁷ 1323.: Budai káptalan oklevele, lelőhelye: MNL. DL 65 737.; régi jelzete: Balassa család levéltára 55. A.; kiadatlan; regesztája: Anjou-oklt. VII. Szerk. Blazovich László – Géczy Lajos. 324–325. pp. (709. szám).

⁶⁸ Beszterce vár (szlovák: Bystrica, Povážsky hrad) a mai Vágváralja (szlovák: Povážské Podhradie) mellett, Vágbeszterce (szlovák: Povážská Bystrica) várostól északra a Vág folyó túloldalán.

⁶⁹ Sándor *comes* már országbíróként 1325-ben királyi főbírói funkciója mellett mint *castellanus castris Bisztricia, necnon aliorum quamplurimorum castrorum iuxta flumen Vaghi existentium* címezi magát oklevelének *intitulatio*jában. Az irat szövege a turóci konvent 1389. július 8-i átírására visszamenő 18. századi másolatokban maradt fenn. Lelőhelye: MNL. DL 2332.; régi jelzete: MNL. MKA. Acta Jesuitica Trenchin. 34. 1.; kiadása: FEJÉR, GEORGIUS: CD. XI. Buda, 1844. 510–512. pp.; regesztája: Anjou-oklt. IX. Szerk. Géczy Lajos. 306–307. pp. (571. szám).

⁷⁰ ENGEL: *Archontológia* 279–280. pp., 280. p. 19. jegyzet.

⁷¹ FEKETE NAGY ANTAL: *Trencsén megye* i. m. 10–11. pp.

alatt érteni. Az önálló Vág-vidéki igazgatási kerület kiépítésének 1323-ban elkezdett feladatával⁷² Sándor *comes* nem hagyott fel akkor sem, amikor a következő év őszén országbírói hivatalát elfoglalta. 1325-ből ismertek soltész vállalkozóknak adott, telepítésekre vonatkozó megbízásai, illetve velük kötött megállapodásai.⁷³ Az uralkodó Köcski Sándor országbíróvá emelésének megtörténtekor valószínűleg nem akarta személycserével megtörni friss kezdeményezésének a Vág-vidéken éppen beindult folyamatait, így a tisztség Sándor országbírónál maradt. Hogy mennyiben e személyi egybeesés, illetve mennyiben tudatos királyi elhatározás eredményeként lett a beszercei várnagyság országbírói *honorrá* az Anjou-korban, megválaszolhatatlan kérdés, miként az is, hogy ebben volt-e bármi szerepe az 1324 közepéig tevékenykedő előző országbírónak, Lampertnek, aki mellesleg haláláig a szomszéd Nyitra megye ispánságát is betöltötte. Mindenesetre az bizonyos, hogy az országbírói *honorrá* váló beszercei várnagyság megalapozó és kiinduló szervezőmunkáját Köcski Sándornak kellett elvégeznie, és mert ennek nyomán maradandó képződmény, működőképes intézmény született, feladatát alapvetően jól oldotta meg.

Országbíróvága mellett még két további tisztség előfordulására akadnak példák Köcski Sándor címhasználatában, ám ezeket csak életének utolsó hónapjaiban használta, nevezetesen megkapta a királytól Vasvár megye ispáni tiszttét,⁷⁴ illetve a sárvári vár várnagyságát.⁷⁵ E méltóságok birtoklása azt jelentette számára, hogy kinevezése szűkebb hazája, családi törzsbirtokainak közege fölött juttatta a legmagasabb szintű irányító és

⁷² Engel Pál archontológiai munkája ugyan Sándor *comes* neve mellett már 1321-től feltünteteti annak várnai ispánságát (ld. ENGEL: *Archontológia* II. 134. p.), továbbá beszercei várnagyságát is (ld. uo. I. 280. p.), ám több körülmény erősen kétségessé teszi ennek helytállóságát. Egyrészt biztos forrásunk van 1323-ig a varini *provincia* magánkezeken lévő birtoklására (l. fentebb, 67. számú jegyzet), másrészt az a forrásadat, amelyet Engel idéz (Gógán és Ányán beszercei alvárnagyok datálatlan oklevele a turóci konvent 1420. április 21-én kelt átírásában; lelőhelye: MNL. DL 10 917.; régi jelzete: MKA. NRA. 422. 36.; kiadása: ALMÁSI TIBOR: *A Szádeczky-Kardoss család származási helyére vonatkozó legkorábbi okleveles adatok*. Szeged, 2004. 19–20. pp., 7. szám; fordítása; uo. 20–22. pp.) időmegjelölést nélkülöző *narratioban* utal Köcski Sándor itteni hatalombirtoklására („... *condonata fuit terra quadam ... ex parte magistri Mathei feliciter memorie comitis Trinchiniensis, unde cum post obitum seu descensum iam dicti comitis magistro Alexandro tenente comitatum in confinibus hiis ...*”) A megfogalmazásból egyáltalán nem következik, hogy Csák Máté 1321-ben bekövetkezett halála, és az az idő, amikor ezután „... *midőn a már említett ispán [t. i. Csák Máté] elhunytát vagy elmúltát követően Sándor mester tartotta kezén eme határrészekben a megyét ...*” feltétlenül közvetlenül összeért, és mindössze 1321-re lenne érthető. Ha Köcski Sándor csak 1323-ban került a Doncs mestertől ismét királyi kézre jutott varini *provincia* élére – ahogyan forrásadat szól amellett, hogy 1323-ban még Doncs kezén van a váruradalom –, a szöveg ugyanolyan pontossággal érvényes a helyzetre, mintha ez már 1321-ben bekövetkezett volna. Aggálytalanul feltételezhető, hogy a beszercei (al)várnagyok szóban forgó oklevele a varini *provincia* 1323. évi királyi kézre kerülése, valamint Sándor *comes* irányítása alá helyezése után keletkezett. Felső időhatárként pedig talán Köcski Sándor 1324 októberi országbírói kinevezése kerülhet szóba, minthogy e hivatali címe egyáltalán nincs említve az alvárnagyok oklevelében neve mellett. Sándor *comes* trencsén megyei működése kezdetének 1321-re való feltételezésével szemben tényszerű, forrásadattal alátámasztható bizonyossággként csak annyit lehet kijelenteni, hogy várnai *comes*nek és szentmártoni várnagynak 1323-ban említik őt először és – legalábbis fennmaradt forrásainkban – egyetlen alkalommal (ld. fentebb, a 63. számú jegyzetet).

⁷³ 1325. szeptember 27.: MNL. DL 2322.; régi jelzete: MKA. NRA. 943. 1.; kiadása: AO. II. 214–215. (196. szám); regesztája: Anjou-oklt. IX. Szerk. Géczy Lajos. 232. p. (420. szám); 1325.: MNL. DL. 38 917. (Szuzyogh család levéltára); kiadatlan; regesztája: uo., mint előző, 308. p. (572. szám); ld. még fentebb, a 69. számú jegyzetben idézett oklevelet.

⁷⁴ Erre vonatkozó adattal először 1327. augusztus 23-ról rendelkezünk, utoljára pedig 1327. december 15-én fordul elő; v. ö. ENGEL: *Archontológia* i. m. I. 225. p.

⁷⁵ Erre vonatkozó adattal először 1327. október 27-ről rendelkezünk, utoljára pedig 1327. december 15-én fordul elő; v. ö. ENGEL: *Archontológia* i. m. 405. p.

rendelkezési jogosítványokhoz. Ebben nyilvánvalóan szerepük volt azoknak a katonai sikereknek, amelyek révén Köcski Sándor Kőszegi Iván fia János lázadását katonailag felszámolta, emellett pedig 4 erősségüket – köztük a győzelem nyomán Sándor irányítása alá helyezett Sárvárt – királyi fennhatóság alá vonta. Meglehet, hogy a méltóságokkal jutalmazó királyi kegy csak 1327 második felében fordult Sándor felé, ám okleveles közlés vall arról, hogy a térség és társadalma fölött már hadjárata idejére is rendkívül széles felhatalmazást kapott és kiterjedt jogkört élvezett az országbíró. A Sándor halála körüli napokban kiállított egyik királyi privilégium arról tudósít, hogy amikor a király a Kőszegiek szóban forgó lázadásának leverésére és erősségeik bevételére haddal küldte el az országbíró, azt oklevelében olyan teljhatalommal ruházta fel, miszerint a lázadó Kőszegi Jánost szolgálók, illetve a várai kötelékében élők közül a Szent Korona hűségére visszatérők számára bármit megígérhet, szabadon rendelkezhet birtokok adományozása, visszabocsátása, és örök érvényű átengedése tekintetében, az uralkodó azt érvényben fogja hagyni, és megerősítést ad majd az ilyen intézkedésének. Sándor *comes* élt is e hatalmával, s gyűrűpecsétje alatt ígérvényt állított ki ennek szellemében. A király Köcski Sándor kötelezettségvállalásának megfelelően a német határon fekvő Óbér birtok tulajdonlására vonatkozólag megerősítő oklevelet ad ki a lázadó János oldaláról elpártoló kérelmezők számára.⁷⁶ E híradás tartalmának az a jelentősége, hogy egyértelműen bizonyítja a király teljes bizalmát Sándor országbíró személye iránt.

A fentiekben vázolt pályaképből nyilvánvaló, hogy az uralkodó által méltányolt, méltatott és jutalmazott érdemek Köcski Sándor esetében elsősorban katonai és politikai természetűek voltak, bírói működése a királyi adománylevelekben lényegében visszhangtalan maradt. Joggal vetődik fel a kérdés ezek után, hogy érdeminek tekinthető-e egyáltalán Köcski Sándor bírói működése katonai és igazgatási szerepvállalása mellett. Ugyan kellő tér hiányában attól el kell most tekintenünk, hogy a fennmaradt oklevélhagyaték alapján Köcski Sándor bírói működésének jogi szempontú részletes elemzését itt elvégezzük – amely feladatnak azonban külön tanulmányban feltétlenül érdemes lesz eleget tenni –, ám az iratanyagból felállított okleveles adatbázis alapján összefoglalóan mégis érdemes bírói munkásságának néhány karakterisztikus vonását kiemelni.

Az összképet illetően megállapítható, hogy Sándor *comes* törvényszéke hivatali idejének szakaszában lényegében folyamatosan és kiegyensúlyozottan működött mint a királyi jelenlét bírósága. Az idézések a királyi jelenlét előtti megjelenést szabják a feleknek kötelezettségül, a jelentéstevők pedig a király számára tartoznak rendre beszámolóval. Köcski Sándor bírói okleveleit folyamatosan Visegrádon keltezi, jogszolgáltatási feladatát a királyi udvarban látta el. Számos elhúzódo, több szakaszból álló per folytatását átveszi Lampert országbíró halála után, s ezeket valamennyi esetben – egy-egy perhalasztást ide nem értve – zökkenőmentesen elviszi a lezárásig. A belpolitikai konszolidációs folyamat eredménye, illetve az igazságszolgáltatási rend megszilárdulása, nemkülönben pedig a jogrend iránti bizalom megerősödése egyaránt kiolvasható abból, hogy Lampert országbíró időszakához képest elenyészően kevés előfordulása van a bíróság előtti megjelenés elmulasztásának, a bírói intézkedések semmibe vételének, s a bírói döntésekkel szembeni makacszkodásnak és ellenállásnak, nemkülönben pedig az ezeket szankcionáló bírságolásoknak. Hányadukban

⁷⁶ 1328. (február 17. előtt): MNL. DL 99 915.; régi jelzete: Batthyány család levéltára. Acta antiqua. Alber 2. 1. 2.; kiadása: Bgl. IV. 2–4. pp. (3. szám); regesztája: Anjou-oklt. XII. Szerk. Almási Tibor. 43–44. pp. (70. szám).

a korábbiakhoz képest jelentősen mérséklődik a vizsgált időszakban a bírságlevelek aránya. A jogszolgáltatás működésének megbízhatóságát jól mutatja, hogy az ügyintézésbe az ország minden részéből bevont és igénybe vett hiteles helyek nemcsak engedelmesen, de kifejezetten gyorsan teljesítik elvárt feladataikat. Nagyon gyakori a 2 héten belüli időtáv a parancslevél dátuma és a teljesítésnek a jelentéstételből megismerhető napja között, s legtöbbször az írásos jelentések elkészülte sem várat 1 hónapnál tovább magára a feladatot elrendelő országbírói parancslevél kibocsátásához képest.⁷⁷

Az 1320-as évek legfontosabb perjogi fejleménye, hogy a korábbi korszak archaikus, ún. alaki bizonyítási formái – mint amilyen a párbaj, az eskütétel, és az elsősorban a tanúk számára és rangjára érzékeny tanúbizonyítás – némiképp háttérbe szorulásnak indulnak, ezzel párhuzamosan ugyanakkor erősödni kezdenek a tartalmi mozzanatoknak súlyt adó anyagi bizonyítási módzatok, mindenekelőtt az okleveles bizonyítás, illetve a tanú kikérdezéseken alapuló tudományvétel. Nyilvánvaló, hogy az utóbbi bizonyítási formák igazságkeresése erősebben alapoz az emberi belátásra és a történetek megismerésén nyugvó következtetésekre, mint a korábbi bizonyítási módok, amelyek eredménye akár szembenálló, kategorikus megtagadása is lehet az igazságkereső tudati megközelítés ténymegállapításainak. Az okleveles bizonyítás hangsúlyosabb figyelembe vétele már Lampert országbíró gyakorlatában is megfigyelhető volt, ám a nagyobb súlyú esetekre vonatkozó szentenciaszerű megfogalmazásában még az igazság párbajjal vagy eskü útján történő bizonyításának az elsőbbségét hangoztatta.⁷⁸ Köcski Sándor bírói rendelkezéseket tartalmazó okirataiból és ítéletleveleiből világosan kitetszik, hogy lépten-nyomon előkerül az okleveles bizonyítás igénye, és bőséggel lehet példákat találni – kivált a birtokügyekben – a felek állításainak bemutatott oklevelekkel történő igazolására. Párbajjal való bizonyításra viszont mindössze egyetlen esetben ismert példa működésének időszakából, mégpedig 1326-ból.⁷⁹

A másik észrevehető jellegzetessége Köcski Sándor bírói gyakorlatának igyekezete a perek felek közti megegyezéssel történő lezárására. Mint a kérdésben nemrégiben folytatott vizsgálódás⁸⁰ megállapította, Sándor országbíró nem egyszerűen csak megengedte a felek peren kívüli egyezségkötését, hanem azt akár kilátásba helyezett büntetés terhe alatt

⁷⁷ Az Anjou-kori oklevéltár regesztái a szöveget fenntartó összegző formában megfogalmazódó lezáró iratokból mindig kiemelik a korábbi részfázisok – parancskiadás, jelentéstétel – okleveleit, így az önállósított, önmagukban álló dokumentumok időbeli távolságaiból szembetűnően kiviláglik az ügyintézés gyorsasága; ld. az okmánytár-sorozat bibliográfiai leírását fentebb, az 5. számú jegyzetben.

⁷⁸ 1321.: MNL. DL 76 294. ; régi jelzetet: Zichy cs. zsélyi lt. 211. 28.; kiadása: Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy et Vasonkeő. A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931. Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghelyi Dezső (I – IV.), Nagy Imre (V–VI.), Kammerer Ernő (VII–XI.), Lukcsics Pál (XII.), I. 204.: „*Verum quia ex hungarici regni approbata consuetudine univere cause quomodolibet emergende iuxta sententiam iudicariam exhibitione instrumentorum, depositione juramentorum et pugilum congressione decidi solent et terminari, speciales vero testimonii productione comprobate solummodo horum duorum articulorum decisione, scilicet depositione iuramenti vel pugilum congressione consueverunt terminari.*”; regesztája: Anjou-oklt. VI. Szerk. Kristó Gyula. 121–122. pp. (314. szám).

⁷⁹ 1326. november 18.: MNL. DL 2380.; régi jelzete: MKA. NRA. 1507. 15.; kiadása: AO. II. 262–263. pp. (241. szám); regesztája: Anjou-oklt. X. Szerk. Blazovich László – Gécz Lajos. 288–289. pp. (480. szám).

⁸⁰ TÓTH ILDIKÓ: *Adalékok Köcski Sándor országbírói működéséhez* i. m. 190–191. pp.

próbálta kikényszeríteni.⁸¹ Számos példát lehet találni arra, hogy az országbíró a legkülönbözőbb természetű ügyekben és a legkülönbözőbb perfázisokban, a legkülönbözőbb feltételek mellett született megegyezéseket fogadott el és hagyott jóvá, illetve erősített meg a királlyal. Nyilvánvaló, hogy számára a konfliktushelyzetek rendezésének legbiztosabb, legkevesebb érdeksérelmet kiváltó módja az volt, ha a felek fogott bírák közreműködésével összehozott kompromisszumai juttatták nyugvópontra az ellentéteket.

Köcski Sándor országbíró működésének időszakában válnak jellemzőekké a súlyos tétre menő, elhúzódó lefolyású perek nagy terjedelmű ítéletlevelei. Ezek felépítésében kialakul a perfolym rögzítésének egy olyan kifinomult tömörítő technikája, amely a középkor további időszakában is jellemezni fogja a véghatározatokat kimondó ítéletlevelek felépítését. Megszövegezésükben nagy odafigyeléssel rögzítenek minden olyan mozzanatot a perek történéseiből, amelyek hatással voltak az ítéletekre, amelyekből a végső döntés is alapvetően építkezett, ugyanakkor egyre nagyobb teret kap az ítéletlevelekben a kimondott döntés indoklása, az azt megalapozó körülmények és megfontolások körültekintő összeállítás és megfogalmazása. Köcski Sándor működési idejéből hozzáférhetőleg 10 olyan nagy ítéletlevél tanulmányozható, amelyek a későbbiekben megszokottá váló perdöntő határozatok kifogástalan előképeinek tekinthetők. Egyetlen példaként itt most csak a kézdi székelyek és az esztergomi káptalan között az erdélyi Felvinc birtok hovatartozásáért folytatott hosszadalmas per ítéletlevelére⁸² és közties bírói döntéseket tartalmazó további okleveleire⁸³ érdemes utalni, amelyek minden tekintetben illusztrálják, hogy a bíró nem egyszerűen ismertetni és megörökíteni igyekszik meghozott döntését, hanem azt észérvekkel beláthatóvá és meggyőzővé is próbálja tenni a szöveg megismerői számára.

Ugyancsak megjegyzést érdemel, hogy amint arra Lampert mester és más korábbi országbírók ítéletleveleiben is mutatkoznak olykor-olykor példák, Köcski Sándor is többször hivatkozik indoklásaiban mértékadó jogszokásokra, amelyeket esetenként döntéseiben figyelembe vett, azok megalapozó normákként kerültek lejegyzésre. Minthogy ilyenkor jobbára íratlan szabályok nyerne írásban megfogalmazott megörökítést, a korszak joggyakorlatának tanulmányozói ezáltal olyan joganyaghoz jutnak hozzáféréshez, amelyeket tételesen szerencsés esetben legfeljebb Werbőczy megfogalmazásában találhatnak meg. Finom íratlan perjogi gyakorlatot rögzít például akkor, amikor azon szokás megsértésére hivatkozva marasztalta el az egyik peres felet, hogy a felperest az alperesnek az előbbi által indított perben meghozott döntéstől számított 62. nap elteltéig nem lehet perbe idéznie.⁸⁴

⁸¹ 1324. október 28.: Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára. Oklevelek 3. (= MNL. DF 275 780.); kiadatlan; regesztája: Anjou-oklt. VIII. Szerk. Blazovich László. 238–239. pp. (472. szám).

⁸² 1327. június 4.: Esztergomi káptalan magán levéltára 66. 1. 7. (= MNL. DF 238 229.); kiadása: Mon. Strig. III. 110–113. pp. (172. szám); regesztája: Anjou-oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 130–131. pp. (270. szám); magyar fordítása: A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről. Szerk. Kordé Zoltán. Csíkszereda, 2001. 83–87. pp. (40/a. szám). (Múltunk könyvek) (a fordítás Almási Tibor munkája).

⁸³ Ezeket ld. uo., mint előző jegyzetben; Anjou-oklt. XI. 123. p. (257. szám); A középkori székelység i. m. 87–92. pp. (40/b. szám).

⁸⁴ 1325. október 20.: „... *quia approbata regni consuetudo id requirere dinoscitur, ut actor ante supplementum sexaginta duorum dierum post ipsius mote questionis decisionem per suum adversarium citari non possit ...*” Akadémiai Levéltár Cluj-Napoca (Kolozsvár). Sennyey család levéltára 27. 17. (= MNL. DF 253 129.); kiadatlan; regesztája: Anjou-oklt. IX. Szerk. Gécz Lajos. 262–263. pp. (486. szám).

Köcski Sándor bírói okleveleiből az is jól kiviláglik, hogy a döntéshozatalaiban bírótársként közreműködők nevét gyakran rögzíti, amely felsorolások kétféle következtetés levonását feltétlenül megengedik. Egyrészt főleg azokban a perekben nevesíti a bírótársakat, amelyek király vagy udvari személyeket, illetve egyházakat érintenek, és amelyek érzékeny érdeksérelmeket ébreszthetnek a társadalmi elit köreiben. Itt nagy valószínűséggel a felsorolás indíttatásában felelősségmegosztó és felelősségváró attitűd gyanítható. Másrészt viszont érzékelhető, hogy a felsoroltak körében olyan – elsősorban egyházi – személyek is rendre megtalálhatók, akik a jogi ügyintézésben komoly ismeretekkel és tapasztalatokkal, mondhatni nagyobb jogi szaktudással rendelkeznek. E körülmény arra vall, hogy az országbíró megbízható jogértelmezésen nyugvó döntésekre törekedett, és hozzáértők segítségére támaszkodva igyekezett jogilag kikezdetlenül tenni határozatait. Mindkét kiindulás a bírói felfogás gyakorlatias és előrelátó óvatosságáról árulkodik.⁸⁵ Idekívánkozik annak megjegyzése is, hogy az országbírói intézmény hivatalához tartozó személyzetből ugyan név szerint keveseket ismerünk Köcski Sándor időszakából – főként bírságszedőket és jogeljárásoknál közreműködő kiküldötteket említenek nagyrítván oklevelei –, ám biztos ismeretünk van arról, hogy a következő évtizedek egyik legképzettebb, legtehetségesebb magyarországi jogismerője, és az országbírói iroda jövőbeli meghatározó személyisége, Ugali Ivánka fia Pál mester jegyzőként (*notarius*) Köcski Sándor adminisztrációjához tartozott.⁸⁶ Ez sok tekintetben magyarázatul szolgálhat a Sándor *comes* éveiben keletkezett országbírói iratok igényes szerkesztésére és szakszerű megfogalmazására.⁸⁷

Összességében mindezek nyomán megállapítható, hogy Köcski Sándor azzal együtt is jelentős szerepet gyakorolt a 14. századi országbírói intézmény formálódására, hogy a jutalmazó királyi adománylevelek őt elsősorban hadi érdemei jóvoltából részesítették méltatásban, és a jogszolgáltatás terén teljesített szolgálatairól elmulasztják a megemlékezést. Körültekintő és óvatos vezetőként hűen szolgálva a királyt felelősen építette tovább a Lampert országbíró által lefektetett alapokon az irányítása és felelőssége alá helyezett hivatalt, amely mindvégig megbízhatóan működött keze alatt, s az ő működési ideje alatt vált a kormányzat és a legfelsőbb jogszolgáltatás teherbíró intézményévé.

⁸⁵ Illusztrációként jó példa az az eset, amikor 1327-ben hamis oklevél bemutatása miatt hoz Sándor *comes* törvényszéke súlyos, fővesztést kimondó ítéletet. Az ítéletlevél szerint a bemutatott, néhai Béla királytól származó privilégiumot mind pecsétje, mind írásmódja, mind szerkesztése alapján gyanúsnak találták, és végül gondos vizsgálat eredményeként minősítették hamisnak. A felsorolt bírótársak: Boleszló esztergomi érsek, László kalocsai érsek, Miklós győri és András erdélyi püspök, András székesfehérvári prépost, udvari alkancellár, János veszprémi és András budai prépost, Fülöp nádor, Demeter támokmester, Tamás erdélyi vajda, Mikcs szlavón bán, és Dezső soproni ispán. Ld. 1327. május 18. vagy utána: Szécsi Miklós országbíró 1357. április 17-i átírásában; lelőhelye: MNL. DL. 91 494.; régi jelzete: Festetics család levéltára. Sopron 2.; Kiadása: NAGY IMRE: *Sopron vm.* I. 271–273. pp. (198. szám); regesztája: Anjou-oklt. XI. Szerk. Almási Tibor. 109. p. (226. szám).

⁸⁶ 1326. aug. 1.: Veszprémi káptalan magánlevéltára. Csaba 6. (=MNL. DF 200 821.); kiadatlan; regesztája: Anjou-oklt. X. Szerk. Blazovich László – Géczi Lajos. 205–206. pp. (320. szám).

⁸⁷ A 14. századi igazságszolgáltatás adminisztrációjával kapcsolatban ld. BÓNIS GYÖRGY: *A kúriai irodák munkája a XIV. és XV. században.* Levéltári Közlemények 34. (1963) 197–243. pp.; BERTÉNYI IVÁN: *A nádori és országbírói ítélőmester bírósági működése a XIV. században.* Levéltári Közlemények 35. (1964) 187–203. ; Ugali Pál mesterrel kapcsolatban ld. még BERTÉNYI IVÁN: *Az országbírói intézmény* i. m. 91–94. pp.

TIBOR ALMÁSI

ARCHIVAL DATA OF THE ACTS OF SÁNDOR KÖCSKI LORD
CHIEF JUSTICE (1324–1328)

The reunification of the Hungarian Kingdom fragmented in the early 14. Century completed successfully by 1323. In addition to the introduction of numerous reforms, King Charles I. (Charles of Anjou) re-organized the government in the country which included the significant element of restoring the order of royal jurisdiction. The foundations of the above were laid down by the kindred Hermán, Royal Lord Chief Justice, and following his death in 1324 his successor, Sándor Lord Chief Justice, who came from Köcsk village Vasvár County, consolidated the organization and operating practices of the highest level of jurisdiction that concentrated in the royal court in Visegrád. The present study seeks to present the life and work of Sándor Lord Chief Justice, which initially proved to be successful in the military area. He rose to the dignity of becoming a member of the country's first line leadership; however, his relationship ties with the similarly ambitious, socially recently advanced members and families of the renewed social elite might have assisted in this process in the days of Charles I. The years of the activities of Sándor Lord Chief Justice are documented by certificates of which survival was continuous and consistent. On the basis of their examination, the distinctive characteristic of his judicial practice was the continued consolidation of the role of certificates in the taking of evidence. Court cases were less frequently resolved by duels, and although sentences were often brought after taking the oath, the judge's assessment sought to rely mainly on the content of the presented conclusive documents in the investigation of the state of affairs. The trend in more serious cases shows that particularly when churches, prestigious families and people close to the king were the interested parties of trials, the documents of the Lord Chief Justice listed fellow judges by their names in almost all cases. This practice might have aimed at sharing the judge's responsibility; however, the persons of contributors to legislation clearly represented a body of in-depth understanding of law and proficiency in legal administration.